

Výzkumná zpráva k projektu *Pozice nezávislé literatury a jejích aktérů v knižním provozu*

Projekt Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s.

Vypracovaly: Anna Štičková a Veronika Benešová Hudečková

Spolupráce: Martin Svoboda, Alžběta Stančáková, Barbora Císařová, Helena Dobešová (agentura Strateggo), Klára Chvojková, Jana Jevtić, Kateřina Svátková, Asociace spisovatelů

2022

Obsah

OBSAH	3
PRÁVNÍ VYMEZENÍ KNIŽNÍHO TRHU	5
KATALOGIZACE KLÍČOVÝCH PROFESÍ	6
UMĚLECKÉ PROFESE	6
TECHNIKO-UMĚLECKÉ, UMĚLECKÉ DOPLŇUJÍCÍ A TECHNICKÉ PROFESE	8
SBĚR DAT A PRÁCE S NIMI	12
ANALÝZA DAT NIPOSU	13
KNIŽNÍ TRH V PRAZE A REGIONECH	14
VÝZKUM MALÝCH NAKLADATELŮ – VYHODNOCENÍ	16
OBECNÉ INFORMACE K NAKLADATELSTVÍ	16
EKONOMICKÁ ČÁST	26
DISTRIBUCE.....	38
FINANČNÍ ZDROJE.....	47
OTEVŘENÉ OTÁZKY	52
ZÁVĚRY VÝZKUMU	56
ANALÝZA GRANTOVÝCH TITULŮ A PODPŮRNÝCH PROSTŘEDKŮ	57
STÁTNÍ FOND KULTURY / ARTS COUNCIL.....	57
HODNOTÍCÍ KRITÉRIA DOTACÍ.....	58
UZNATELNÉ NÁKLADY	59
„DO VÝŠE ZTRÁT“	59
PROJEKT ČESKÁ KNIHOVNA	59
FINANCOVÁNÍ ASOCIACÍ	60
STIPENDIA NA ZÁKLADĚ ZÁKONA Č. 203 SB. (A ANALOGICKÁ VÝZVA NPO).....	60
ČESKÉ LITERÁRNÍ CENTRUM.....	62
PŘÍKLADY DOBRÉ ZAHRANIČNÍ PRAXE	64
NORSKO.....	64
RAKOUSKO	67
FRANCIE	70
HODNOCENÍ JEDNOTLIVÝCH OPATŘENÍ	71
SLOVENSKO	72
ZÁVĚR	75
BIBLIOGRAFIE	76

Teoretické vymezení knižního trhu

Kreativní průmysl „knihy a tisk“ je jedním z největších kreativních průmyslů v České republice, jeho roční obrat tvoří průměrně přes 8 miliard¹ a je tedy druhým největším po filmovém průmyslu². Literaturu, která tvoří podstatnou součást tohoto průmyslu, proto nelze vyjmout ze socio-ekonomických aspektů trhu, na kterém po léta funguje. Zároveň ji ani nelze nahlížet výhradně skrze její tržní aspekt, respektive potenciál, neboť literatura je součástí kultury a umění a má nezanedbatelnou roli při formování lidské společnosti a národní identity.

„Pouta, jež se vytvářejí mezi čtenáři a autory, mezi čtenáři a postavami a mezi čtenáři a myšlenkami, mají smysl, jaký nikdy nemohou mít pouta vytvořená mezi spotřebiteli a produkty. Literatura vyžaduje zvědavost, empatii, údiv, představivost, důvěru, utlumení cynismu, vymýcení předsudků a na oplátku čtenáři nabízí zvědavost, empatii, údiv, představivost, důvěru, utlumení cynismu a vymýcení předsudků.“³

V současném světě je také významným nástrojem tzv. soft-diplomacie, kdy může fungovat jako médium, jež zprostředkovává (národní) zájmy, témata a myšlenky. Zároveň tak slouží jako exportní artikl, což nás opět přivádí k její obchodní rovině. Literatura, potažmo celá kultura, tak funguje ve dvou prakticky protichůdných systémech – kapitalismu a umění.

Ve „vyrovnaní se“ s touto nelehkou a nejasnou situací nám může pomoci teoretický koncept bibliodiverzita, která je definována jako:

„[...] komplexní soběstačný systém vyprávění, psaní, vydávání a jiné produkce ústní slovesnosti a literatury. Spisovatele a producenty lze přirovnat k obyvatelům ekosystému. Bibliodiverzita přispívá k prosperující, živé kultuře a ke zdravému ekosociálnímu systému.“⁴

Tento koncept, který literaturu pozvedá nad jiné produkty a zboží, existuje už několik desítek let a zrodil se ve španělsky mluvících zemích⁵, úspěšně se posléze rozšířil například do Francie, kde je stabilní součástí státní kulturní politiky. Umožňuje tak nastavovat funkční mechanismy, aby literatura – nejen knihy samotné, ale i lidé, které*kteří literaturu vytvářejí – mohla fungovat i v době, která především hledí na rentabilitu. Ukazuje, proč je nezbytné se starat o environment, ve kterém se literatura utváří a jaké dopady na myšlení lidí může mít nezdravý literární provoz.

Nicméně nahlížení literatury jakožto zároveň živého umění i kulturního dědictví, přičemž obojí současně funguje v tržním kapitalismu se všemi jeho výhodami i nefunkčnostmi, je u nás ovšem stále

¹ Zpráva SČKN, 2020.

² Pro srovnání: Filmový průmysl vykazuje obrat kolem 12 mld, herní průmysl měl v roce 2020 obrat 5,3 miliardy. Obrat aukčních síní za loňský rok kolem 1,4 mld.

³ CATTON, 2013.

⁴ HAWTHORNE, 2018, s. 10.

⁵ Dodnes není jasné, zda ve Španělsku nebo mezi nakladateli v Chile. Hawthorne se přiklání k verzi v Chile, dohledatelné jsou ale i zdroje poukazující na Španělsko.

na počátku. Ostatně pojmy jako kreativní sektor a kreativní průmysly se u nás začaly prosazovat obecně až před několika lety. Teprve poslední *Státní kulturní politika pro roky 2021 až 2025+* prioritizovala kreativní sektor jako jednu ze stěžejních součástí české kultury. Teprve nyní se v dilematu č. 12, jak jej definovali François Matarasso a Charles Landry v publikaci *Hledání rovnováhy: 21 strategických dilemat v kulturní politice* už před více než dvaceti lety, dostáváme do fáze, kdy si začínáme uvědomovat, že je nezbytné se od prioritizované ochrany kulturního dědictví odchýlit a zaměřit se i na současné – živé – umění. Jak v doslovu k dané publikaci zmiňuje Bohumil Nekolný, v devadesátých letech bylo nutně potřeba, abychom se zabývali stavem nemovitých památek po čtyřiceti letech komunistické památkové „péče“.⁶ Ten čas už ale pominul a naše kulturní politika a ochrana kulturního kapitálu, který v současné době představují i jednotlivé kulturní průmysly, a především kulturní aktérky*aktéři, reaguje nedostatečně a pomalu. Příležitostí pro změnu má být a mohl být současný program Národního plánu obnovy, ovšem přinejmenším v literatuře se tak prozatím neděje⁷.

Právní vymezení knižního trhu

Zákonný rámec, kterým se v současné době řídí knižní trh, je v první řadě *Zákon o neperiodických publikacích* (Zákon č. 37/1995 Sb.), dále *Autorský zákon* (Zákon č. 121/2000 Sb., resp. č. 50/2019 Sb.) a samozřejmě příslušné zákony obchodní a části nového občanského zákoníku. Ve vztahu k ministerstvu kultury se knižní aktérky*aktéři a samotné ministerstvo řídí *Zákonem o některých druzích podpory kultury a o změně některých souvisejících zákonů* (Zákon č. 203/2006 Sb.), což je zákon, který vymezuje – pro literaturu zásadní – každoroční stipendia na podporu tvůrčí činnosti.

Problémem těchto stipendií je, že se nejedná o systémovou podporu, ale pouze o podpůrný prostředek. Stipendia jsou však nejlepším nástrojem stabilní, kontinuální a smysluplné podpory, jak vyplývá ze zkušeností především ze severských zemí. Systémově vypisuje stipendia pouze České literární centrum, což však není dostatečná podpora vzhledem k tisícům aktivních knižních tvůrkyň a tvůrců.

Co se týče možnosti, která hovoří o možnosti aktualizovat zákon č. 203 Sb. a rozšířit jej právě o definici statusu umělce a umělkyně, nemůžeme ji shledat jako dostačující. Problematika statusu umělce a umělkyně je vysoce komplexní a složitá, jak píše například Jana Návrátová a Eva Žáková⁸, že zaslouží samostatný zákon a nepostačí pouhá aktualizace.

Zároveň chybí skutečně právní ukotvení kultury jakožto celku. Dlouhodobě chybí tzv. zákon o kultuře, o kterém se průběžně opakovaně mluví.

⁶ MATARASSO, LANDRY, NEKOLNÝ, 2015, s. 80.

⁷ Více o tom v článku pro časopis H7O: <http://www.h7o.cz/kdyz-tvurci-stipendia-vypise-cimman/>

⁸ NÁVRATOVÁ J., ŽÁKOVÁ E., 2022.

Katalogizace klíčových profesí

Níže uvedenou katalogizaci jsme vytvářeli ve spolupráci s Asociací spisovatelů. Usilovali jsme o sjednocení terminologie napříč knižním trhem.

Pro potřeby našeho výzkumu a této zprávy rozšiřujeme oproti zprávě Asociace spisovatelů především pojem nakladatelka*nakladatel o dalších specifiká.

Umělecké profese

Spisovatel, spisovatelka

Autor nebo autorka beletristického textu – prozaického, básnického, dramatického nebo jiného. Pracuje samostatně, výjimečně ve tvůrčím tandemu nebo skupině.

Ke své práci obvykle potřebuje počítač a klidné zázemí k soustředěné práci. Využívá také přístup k literatuře v knihovnách, archivech a na internetu.

Své dílo obvykle tvoří bez předchozí domluvy s nakladatelem a teprve po dokončení alespoň hrubé verze ho nabízí k publikaci v nakladatelstvích nebo (zejména v případě kratších textů) v médiích. Vznikat může ale také na objednávku nakladatele nebo média.

Honorář získává obvykle za celek – povídku, báseň, esej, knihu, sbírku básní apod. Honorář se vyplácí buďto jednorázově nebo jako kombinace jednorázové odměny a postupně vyplácených podílů z tržeb. Podle dohody může od nakladatele získat zálohu na napsání knihy (což se týká spíše prózy).

Pro profesi v Česku na veřejných vysokých školách neexistuje samostatný studijní obor.

Profese zatím **není zařazena** do Národní soustavy povolání.

Vztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Komiksový scénárista, scénáristka

Autor nebo autorka scénáře ke komiksu, ať časopiseckému nebo knižnímu. Pracuje obvykle v těsné spolupráci s komiksovým kreslířem/výtvarníkem, tedy v tandemu.

Ke své práci obvykle potřebuje počítač a klidné zázemí k soustředěné práci. Využívá také přístup k literatuře v knihovnách, archivech a na internetu.

Dílo obvykle tvoří na základě předchozí domluvy s nakladatelem.

Honorář získává obvykle za celý dokončený scénář komiksu. Jeho výše se odvozuje od rozsahu komiksu.

Pro profesi v Česku na veřejných vysokých školách neexistuje samostatný studijní obor.

Profese zatím **není zařazena** do Národní soustavy povolání.

Vztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Překladatel, překladatelka uměleckého textu

Autor nebo autorka uměleckého překladu z cizího jazyka do češtiny. Pracuje samostatně, výjimečně ve tvůrčí dvojici nebo skupině. Při své práci ale může spolupracovat s autorem překládaného textu.

Ke své práci obvykle potřebuje počítač a klidné zázemí k soustředěné práci. Využívá také přístup k literatuře v knihovnách, archivech a na internetu.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Své dílo tvoří téměř bez výjimky na základě předchozí domluvy s nakladatelem a uzavřené autorské smlouvy.

Honorář získává obvykle za přeložený celek, například celou knihu. Jeho výše se obvykle vypočítává podle předem domluvené sazby za přeloženou normostranu.

Překladařství se v Česku vyučuje na několika veřejných vysokých školách, specializované pracoviště představuje Ústav translologie FF UK, nicméně povolání lze vykonávat i bez tohoto specializovaného vzdělání.

Profese je zařazena do Národní soustavy povolání, ale do směru Média, publicistika a knihovnictví, nikoli do směru Umění a kultura.

Vztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Knižní ilustrátor, ilustrátorka

Umělec či umělkyně pracující na volné noze připravující ilustrace pro knižní titul většinou na žádost nakladatelství. V určitých případech (typicky dětská literatura) připravuje celou knihu.

Ke své práci obvykle potřebuje počítač, výtvarné potřeby a klidné zázemí k soustředěné práci.

Své dílo tvoří téměř bez výjimky na základě předchozí domluvy s nakladatelem a uzavřené autorské smlouvy.

Honorář získává obvykle buď za celek (knihu), nebo za jednotlivé ilustrace. Jeho výše se obvykle vypočítává podle předem domluvené sazby za ilustraci.

Ilustraci je možné studovat v několika ateliérech ilustrace na veřejných vysokých školách. Částečně též na těch, které se specializují na grafiku.

Profese je zařazena do Národní soustavy povolání.

Vztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Knižní editor, editorka

Pracovník či pracovnice nakladatelství, který vede ediční řadu nebo řady. Komunikuje s autory, vyhledává autory a rukopisy, které připravuje k publikaci, dojednává koupi autorských práv na překládané knihy, vytváří koncepci knihy atd.

Ke své práci obvykle potřebuje počítač.

Jelikož je obvykle zaměstnancem nakladatelství, pobírá mzdu.

V některých případech bývá funkce editora a redaktora (viz níže) sloučena do jedné.

Pro tuto profesi v Česku existuje studijní obor, a to na Univerzitě Palackého v Olomouci, vzdělání lze získat i v rámci bohemistiky, např. na FF UK. Nesoustředí se ale na širší souvislosti – právní, ekonomické, manažerské – a absolventi tak o knižním trhu reálně nic nevědí.

Profese zatím **není zařazena** do Národní soustavy povolání.

Vztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Knižní redaktor, redaktorka

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Pracovník nakladatelství nebo externí spolupracovník nakladatelství, který se spisovatelem, spisovatelkou, překladatelem či překladatelkou pracuje na vzniku finální podoby textu. Kontroluje faktickou, stylistickou i jazykovou správnost textu, nabízí autorovi zpětnou vazbu.

Ke své práci obvykle potřebuje počítač.

Může být zaměstnancem nakladatelství, v tom případě pobírá mzdu. Ale může jít také o externího spolupracovníka – honorář pak získává obvykle za redigovaný celek, nejčastěji celou knihu. Honorář se odvíjí podle počtu normostran.

Pokud jde o vysokoškolské vzdělání v Česku, platí to samé, co u knižních editorů.

Profese zatím **není zařazena** do Národní soustavy povolání.

Za určitých okolností se na něho*ni vztahují autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Literární kritik, kritička / publicista, publicistka

Pracovník média nebo autor působící na volné noze, který se zabývá zasvěcenou publicistickou reflexí vydávaných literárních děl – básní, sbírek, povídek, knih apod. Píše kritiky, recenze, polemiky, komentáře a další publicistické útvary.

Honorář získává obvykle za odevzdaný celek – nejčastěji článek, a to buď odměnou za jeden text, nebo vypočítaný sazbou za publikovanou normostranu.

Pro profesi v Česku na veřejných vysokých školách neexistuje samostatný studijní obor.

Profese zatím **není zařazena** do Národní soustavy povolání, v ní se ale objevuje profese Redaktor novinář, a to v rámci směru Média, publicistika a knihovnictví.

Vztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Literární dramaturg, dramaturgyně

Připravuje dramaturgii literární události, sérii takových událostí, literárního festivalu nebo jiného živě připravovaného či zaznamenávaného literárního programu. Vyhledává autory, překladatele, kritiky, moderátory, debatéry a další účastníky. Připravuje scénáře událostí.

Honorář obvykle získává za připravený celek – událost, sérii událostí, festival nebo jiné vystoupení.

Pro profesi v Česku na veřejných vysokých školách neexistuje samostatný studijní obor, jako související a příbuzné ale existují obory jako žurnalistika, bohemistika nebo estetika.

Profese je zařazena do Národní soustavy povolání jako Dramaturg v rámci směru Umění a kultura.

Nevztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Techniko-umělecké, umělecké doplňující a technické profese

Výše uvedené profese jsou zásadní z tvůrčího hlediska. Vedle nich je ale pro vznik knihy nebo např. pro uskutečnění literárního pořadu či festivalu důležitá řada dalších profesí, které mají buď technický, nebo organizační ráz, případně jde o profese výtvarné a grafické.

Nakladatel

Nakladatelstvím je v českém prostředí subjekt, který je právnickou osobou a vydává neperiodické publikace, tedy knihy. Jeho základní povinnosti vyplývají ze zákona o neperiodických publikacích 37/1995 sb. Dále by měl (nikoli však povinně) být registrován v Národní agentuře ISBN. Obvykle se jedná o právnické osoby jako je: společnost s ručením omezeným, spolek, výjimečně i akciová společnost či zapsaný ústav. Velmi častá je fyzická osoba se živnostenským listem. V takovém případě jde o živnost volnou „Výroba, obchod a služby neuvedené v přílohách 1 až 3 Živnostenského zákona“. Nakladatelství zajišťuje servis k vydání knihy – redakční proces, tisk, distribuci a propagaci.

Profese není zařazena do Národní soustavy povolání.

Nevztahují se na něho/ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Vzhledem ke značné diverzifikovanosti českého knižního trhu⁹ rozlišujeme čtyři typy nakladatelů – malé (dle definice The International Alliance of Independent Publishers spíše „nezávislé“¹⁰), střední (cca 50 titulů/rok), velké (nad 100 titulů/rok) a korporace. Z povahy našeho zájmu se budeme věnovat především těm malým.

Z našeho výzkumu (viz dále) jsme definovali jako malého/nezávislého nakladatele*nakladatelku jako obvykle fyzickou osobu se ŽL, který*kteřá vydává do/kolem cca 10 titulů ročně a má tzv. úzký nakladatelský profil, specializuje se jen na určitý typ literatury/žánr. Bývá zapojen*a do alespoň jedné distribuční sítě. Velmi často jej*ji nakladatelská práce neživí, podobně jako autor*autorka mívá tzv. občanské povolání – často v příbuzném knižním oboru (překladatel, redaktorka atd.), nicméně produkují profesionálně připravené knihy, tedy ekonomické aspekty nemají vliv na kvalitu titulů, proto nejde o polo či neprofesionální publikování.

Podle Aliance nezávislých nakladatelů a Susan Hawthorne, autorky knihy *Bibliodiverzita*, jsou klíčovými aktéry*aktérkami bibliodiverzity (definice viz výše). Z tohoto důvodu na ně nelze nahlížet jako na obchodní jednotky, ale spíše jako na kulturní a technické pracovníky*pracovnice literárního provozu. Z toho důvodu je zásadní, aby byli zařazeni do profesí, které se budou vázat ke statusu umělce a umělkyně.

Jazykový korektor, korektorka

Většinou externí spolupracovník nakladatelství, který s redaktorem pracuje na vzniku finální podoby textu. Kontroluje především jazykovou správnost textu, pracuje i na technické korektuře sazby.

Ke své práci obvykle potřebuje počítač.

⁹ Z cca 15 000 titulů ročně vychází jen něco málo přes 1/3 u dvaceti největších nakladatelství. Skoro 2/3 jsou rozprostřeny mezi další stovky menších subjektů. Oproti tomu například 70 % knižní produkce ve Francii je rozprostřeno mezi 4 největší subjekty. Data o českém trhu vycházejí ze zpráv SČKN.

¹⁰ Definice Aliance nezávislých nakladatelů: Nezávislí nakladatelé vytvářejí svou redakční politiku svobodně, autonomně a bez vnějších zásahů. Nezastupují a nereprodukuje názory žádné politické strany, náboženství, instituce, komunikační skupiny nebo společnosti. Nezávislí nakladatelé [...] jsou nakladatelé, kteří se svými často inovativními nakladatelskými rozhodnutími, svobodou slova, nakladatelským a finančním rizikem podílejí na diskusích, distribuci a rozvoji kritického myšlení svých čtenářů. V tomto ohledu jsou klíčovými aktéry bibliodiverzity.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Může jít v menší míře o zaměstnance, který pobírá mzdu, častěji je ale externista. Honorář pak získává obvykle za korigovaný celek, nejčastěji celou knihu. Honorář se odvíjí podle počtu normostran. Pokud jde o vysokoškolské vzdělání v Česku, platí to samé, co u knižních editorů a dalších. Profese je zařazena do Národní soustavy povolání v sekci Spisovatelé a jiní autoři. Nevztahují se na něho*ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Výtvarný redaktor, redaktorka

Většinou externí spolupracovník najatý na konkrétní titul. Stará se o výtvarnou stránku knihy. Nepostradatelný především u dětské literatury, která je meziročně na vzestupu (zprávy SČKN). Ke své práci potřebuje počítač (a dtto co výše). Ilustraci je možné studovat na několika vysokých školách v ČR, přímo na knižní ilustraci zaměřena není žádná, nicméně jednotlivé ateliéry se knihám věnují. Profese je zařazena do Národní soustavy povolání v sekci Výtvarní umělci. Vztahují se na něho/ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Knižní grafik, grafička

Externí spolupracovník anebo zaměstnanec (typicky u velkých nakladatelství), který zpracovává grafickou podobu knihy (obálku, knižní blok). Vybírá typografické řešení, pokud je zároveň sazečem, knihu i sází, tedy připravuje pro tisk. Profese je zařazena do Národní soustavy povolání v sekci Výtvarní umělci. Na grafickou úpravu knihy a případně novou typografií se vztahují autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Sazeč, sazečka

Externí spolupracovník anebo zaměstnanec (typicky u velkých nakladatelství), který vytváří knihu z textového dokumentu, sesazuje ilustrace/obrazovou přílohu s textem atd. Sází, tedy připravuje pro tisk. Nevztahují se na něho autorská práva.

Produkční – event manager

Připravuje produkční zajištění literární události (např. festival, autorské čtení, křest), sérii takových událostí, literárního festivalu nebo jiného živě připravovaného či zaznamenávaného literárního programu. Domlouvá nezbytné organizační záležitosti – pronájem prostor, harmonogram, termíny, catering atd. Honorář obvykle získává za připravený celek – událost, sérii událostí, festival nebo jiné vystoupení. Pro profesi v Česku na veřejných vysokých školách neexistuje samostatný studijní obor, jako související a příbuzné ale existují obory jako žurnalistika, bohemistika, estetika nebo kulturní management. Profese je zařazena do Národní soustavy povolání jako Produkční v rámci směru Zprostředkovatelé služeb jinde neuvedení. Nevztahují se na něho/ni autorská práva vyplývající ze zákona č. 216/2006 Sb.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Sběr dat a práce s nimi

Co se týče dat o knižním trhu, nastává zde podobný problém jako v jiných kulturních odvětvích. Současné metodiky a snaha o sběr dat nejsou dostatečně funkční a neposkytují ucelený obraz o celém odvětví, na základě kterého by bylo možné činit smysluplné kroky a strategie. Zároveň je problematické se k datům, která veřejné instituce sbírají, vůbec dostat.

NIPOS data od nakladatelů sbírá formou každoročních výkazů, které mají nakladatelé, kteří jsou právníckými osobami, povinnost vyplnit. Část z nich to ovšem nedělá¹¹, neboť není jasné, jak NIPOS dále s daty pracuje a zároveň jsou tyto výkazy pro mnohé nakladatele příliš komplikované. Výkazy jsou totiž designované spíše na střední a velké nakladatele¹² a nezohledňují značnou diverzifikovanost v podobách nakladatelství. Obecně se uvádí, že na českém trhu funguje cca 2000 subjektů, které vydají alespoň jednu knihu ročně¹³, kolik z nich právníckých a kolik fyzických osob, ale přesně nevíme. Podrobnější přehled nemáme, neboť výkazy odevzdává mnohem méně subjektů.

O tolik moudřejší nejsme ani v případě katalogizace ISBN a povinných výtisků. Nakladatel má zákonnou povinnost vyplývající ze *zákona o neperiodických publikacích* odevzdávat povinné výtisky příslušným knihovnám. Jednou z nich je i Národní knihovna, která je stejně jako NIPOS příspěvkovou organizací ministerstva kultury a která zároveň spravuje i Národní agenturu ISBN, přičemž ale není zákonná povinnost knihu vydat v mezinárodním systému ISBN čísel. To ale přesto znamená, že se na tomto místě – ze zákona – musejí sbíhat informace o tom, kolik, co a od kolika subjektů v daném roce vyšlo. Bohužel ale ani tyto výstupy nám nedávají ucelený obrázek a je tedy možné z nich činit pouhé „kvalifikované odhady“, u kterých zohledňujeme i data a zkušenosti z let minulých. Dalším problémem je nutnost o data složitě žádat a jejich vyexportování platit (jak NIPOSu, tak NK), a to přesto že v západní Evropě je běžně veškerá data transparentně každý rok zveřejňovat, aby byla volně dostupná všem.

Nezbytnost dat jasně ilustrují nadnárodní nakladatelské i knihkupecké asociace. Ředitelka Mezinárodní asociace nakladatelů Bodúr al-Qasimi na Frankfurtském veletrhu v říjnu 2022 řekla, že „pandemie byla budíček, přičemž pokud nakladatelé neměli data, neměli jak měřit a prokázat její dopady na jejich produkci a literaturu.“¹⁴ Přesně tato situace nastala i u nás, pandemie naplno odhalila problémy knižního provozu a zároveň neschopnost systému rychle a efektivně reagovat. Literátky*literáti dosáhli na covidové podpory z programu COVID – Kultura až ve třetím kole, po intenzivní intervenci Asociace spisovatelů. Do té doby nebyli autorky*autoři zařazeni mezi „živé umělce“. Podpora pro nakladatele byla vypsána rychleji, ovšem v intencích běžných grantových titulů, které neodpovídaly

¹¹ Jak vyplývá z rozhovorů přímo s nimi.

¹² Střední nakladatel je takový, který vydává kolem 50 titulů ročně, má širší portfolio, nicméně stále se specializuje na určité typy literatury. Velký nakladatel je takový, který vydává nad 100 titulů ročně a jeho portfolio zahrnuje velké množství žánrů a typů literatur.

¹³ Zpráva SČKN.

¹⁴ Bodúr al-Qasimi v diskusi *How data serve the publishing industry?* na veletrhu Frankfurter Buchmesse, říjen 2022.

dané realitě¹⁵. Jak ale ukázala na konferenci v září norská kulturní analytička z norské Rady pro umění (Arts Council Norway) Anja Nylund Hagen, Norsko dokázalo sbírat a vyhodnocovat data tak, že bylo možné podle nich cílit podporu¹⁶. Data jsou tedy pro nastavení funkční strategie klíčová.

Analýza dat NIPOSu

Agentura Strateggo, jmenovitě Helenu Dobešovou, která se mimo jiné zabývá analýzami pro bankovní sektor aj. analyzovala data, která se podařilo ve spolupráci s Milanem Dederou z dosavadních dat NIPOSu vyexportovat pro naše potřeby. Tyto data zahrnují roky 2019 až 2021, škálování proběhlo ve dvou rovinách – jednak dle krajů, jednak dle počtu vydaných titulů (škála od 10 do 25 titulů/rok) a obratu (do 5 milionů/rok). Následně jsme data nechali analyzovat výše uvedenou agenturou. Jejich doporučení jsou následující.

Současný stav

Předmětem statistického zjišťování společnosti NIPOS jsou vydavatelé, kteří v letech 2019–2021 v České republice vydávali periodický tisk a neperiodické publikace na hmotných i nehmotných nosičích, a to v tištěné, netištěné, elektronické podobě nebo jako e-knihy.

Ze současného sběru dat od společnosti NIPOS lze vyčíst, že je sběr zaměřený především na statistická data o počtech vydaných a prodaných kusů tiskovin různých druhů, o počtech zaměstnanců nebo osob, které se zabývají například vydavatelskou či marketingovou činností, o datech výší příspěvků a dotací z různých zdrojů atp. Tato data se škálují a agregují podle velikosti daného vydavatele či podle krajů. Z toho lze vyčíst, že současný sběr dat se zaměřuje především na fungování knižního trhu z pohledu nákladů a ekonomického fungování jednotlivých vydavatelů, a to pouze v minulosti.

Doporučení

Statistická data jsou sbírána v roční periodicitě. Tato frekvence sběru dat by byla postačující pro budoucí predikce fungování knižního trhu z pohledu celkového ročního trendu. Avšak pouze tři pozorování nejsou postačující pro kvalitní regresní analýzu a vyhodnocení například korelací a vztahů mezi jednotlivými statistickými znaky. V takto malém počtu pozorování se může stát, že například korelace bude nesignifikantní pouze z důvodu, že je malý počet měření, ne opravdu z důvodu, že by vztah mezi znaky skutečně neexistoval. Doporučením tedy je data obohatit například o data z Českého statistického úřadu nebo data posbírat od vydavatelů zpětně za další roky, což by zvýšilo časovou dotaci exportu a neúměrně finančně zatížilo žadatele o data (Asociaci malých nakladatelů a knihkupců).

V roční periodicitě také nelze pozorovat sezónnost fungování trhu. Pouze lze celkový rok pozorovat v agregovaných datech. Doporučení by bylo rozložit sběr dat alespoň na kvartální bázi, čímž by se daly lépe rozložit náklady či dotační možnosti v průběhu roku.

¹⁵ Grantové tituly na vydávání knih jsou v režimu tzv. do výše ztrát, přičemž nakladatelé ale netuší, jaké ztráty mají v nově nastalé situaci čekat.

¹⁶ NYLUND HAGEN, 2022.

Sběr dat není vůbec zaměřený na cílového zákazníka, současné trendy knižního trhu nebo informace o zaměření knižních vydavatelství v České republice. Analýza je pouze ze strany vydavatelství. Pokud bychom se měli bavit o podstatě fungování knižního trhu, jeho budoucích trendů a správném zaměření dotací, je důležité mít pohled tzv. 360stupňový. To znamená mít pohled jak ze strany jednotlivých vydavatelství, tak i z pohledu cílového zákazníka. Doporučením tedy je sběr dat rozšířit také od zákazníků pomocí například dotazníkového šetření. Sběr dat u knihoven neposkytne dostatečný obrázek o trendech a cílových zákaznících.

Po vzoru analogických zahraničních organizací by se také organizace NIPOS měla zaměřit na fungování kreativních průmyslů, definování strategií a politiky jednotlivých vydavatelství, čímž se bude lépe analyzovat nefunkční oblasti, oblasti změn a v dlouhodobém horizontu lze cílit pomoc na konkrétní oblasti. Doporučením tedy je sběr dat také o budoucí strategii fungování nebo plánech jednotlivých vydavatelství.

Knižní trh v Praze a regionech

V rámci rozhovorů se zástupci profesionálů knižního trhu, knihkupci, nakladateli, překladateli, redaktory, knihovníky, jsme se zabývali fungováním knižního trhu v České republice, jeho nastavením, problémy, rozdíly mezi Prahou a regiony, roli nezávislých knihkupců, nakladatelů, roli a fungování knihoven a jejich významu pro kulturní život v daném regionu. Regiony, ve kterých jsme situaci mapovali, jsou: Karlovarský, Moravskoslezský, Jihočeský a kraj Vysočina.

Ze získaných informací je patrné, že Praha těží z vyšší koncentrace subjektů nezávislé scény i snazší dostupnosti ze strany čtenářů. Praha pro malé nakladatele nabízí více příležitostí k přímému kontaktu se čtenáři při různých jarmarcích, veletrzích a dalších prodejních akcích. Také se zde odehrává tzv. literární život – autorská čtení, uvedení knih a mnohé další literární události. I zde je možné navazovat kontakty, domlouvat spolupráce apod.

Co se týče navštívených regionů, výraznější rozdíly nepozorujeme. Je však zřejmé, že kultura, a tedy i literatura, funguje v systémech, které nestojí osamoceně. Jako jakýsi ukázkový příklad můžeme zmínit Tábor, kde historicky sídlí jedno z nejznámějších nakladatelství dětské literatury Baobab, zároveň zde funguje městská knihovna s ředitelkou Evou Staněk (t. č. na mateřské dovolené) a v neposlední řadě je zde výborně vedené nezávislé knihkupectví Jednota, přičemž všechny tyto složky mají své stálé publikum a dokázali si najít svou tržní niku. Z této symbiózy vznikají skvělé tuzemské i mezinárodní projekty. Složka, která zde chybí, je funkční kulturní politika města a podpora těchto nezávislých aktivit. Jak zmínila Tereza Horváthová v diskusi, která proběhla v rámci našeho šetření, je právě chybějící součinnost města tím, co práci nezávislých subjektů komplikuje. Podobně dobře funguje třinecká městská knihovna, která pořádá aktivity nad rámec svého poslání, jak Jan Delong tak Marika Zadembská ale v diskusích zmínili, že stejně jako v Táboře poněkud bojují s neochotou města, které příliš „nevidí důvod k podpoře nad rámec běžných knihovnických aktivit“. Navíc tedy v Třinci zmiňují i problém s nedostatkem kulturního publika a čtenářů, což je dáno demograficky.

V Mariánských Lázních naproti tomu bojují s určitou vzdáleností od velkých měst, která jim znemožňuje plně sledovat literární život a provoz. Místní zástupkyně knihovny v diskusi zmiňovala,

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

že stejně tak se ani lidé po produkci nezávislé literatury v podstatě neptají, protože o ní nevědí, neboť reklamu na knihy v běžných periodických si malí nakladatelé – na rozdíl od nakladatelských domů – dovolit nemohou. V Mariánských Lázních je též problém, že jediné knihkupectví, které zde funguje, patří velkému řetězci, který knihkupectví odkoupil od nezávislého knihkupce. Ani toto nepřispívá k bibliodiverzitě, jak popisuje Hawthorne:

„Prodej knih v rukou velkých korporací vypadá tak, že všechna knihkupectví vyhlížejí stejně a prodávají stejné zboží. Na tomto modelu sice může zbohatnout několik konvenčních vydavatelství s velkým rozpočtem na marketing [...], ale místním komunitám s konkrétními zájmy a potřebami zmíněný způsob prodeje knih žádný užitek nepřináší.“¹⁷

Jinak se ovšem ukazuje, že obecně nezávislá scéna trpí stejnými problémy v rámci celé České republiky. Ať už se jedná o vysoké rabaty velkoobchodů, mnohdy problematické navázání a nastavení spolupráce v řetězci nakladatel – distributor – knihkupec. Napříč republikou se jako jeden z největších problémů jeví otázka nastavení cen v rámci trhu, deformace trhu slevovými akcemi, především knihkupeckými sítěmi navázanými na distribuční firmy a tzv. parazitními e-shopy, které přímo ohrožují nejvíce nezávislá knihkupectví. V neposlední řadě má knižní scéna celorepublikově problém se zdržováním surových materiálů (především papíru), nyní ale hlavně elektřiny a služeb na jedné straně a s v podstatě nehybnou průměrnou cenou knih na straně druhé.

Během debat se ukázalo, že nezávislá scéna má zájem po spojujících prvcích, jako je například Katalog malých nakladatelů a nezávislých knihkupců, který je také výstupem našeho projektu realizovaného s podporou Fondů EHP/Norska. Celkově panuje názor, že taková aktivita může výrazně přispět konkurenceschopnosti nezávislých subjektů na knižním trhu a k narovnání podmínek pro subjekty na trhu bez ohledu na velikost či kapitál a ekonomickou sílu.

Jednoznačný zájem o podporu nezávislé scény a větší propojení s ní projeví i zástupci knihovníků. I je v současnosti trápí, že je pro ně obtížné sledovat nabídky malých nakladatelství, a tedy zařazovat jejich kvalitní tituly do nabídky veřejných knihoven čtenářům. Vnímají prostor ke spolupráci na programech v kooperaci s malými nakladateli i regionálními knihkupci. Spolupráce s knihovnami má také potenciál pozitivně přispět ke zvýšení knižní kultury v České republice. Pokud budou mít knihovny snazší přístup k bibliodiverzní nezávislé literatuře z produkce malých nakladatelství, bude také snazší cesta této literatury ke čtenářům. Tyto úvahy nejsou pouze teoretické, důkazem budiž norský model garantovaného odkupu kvalitních publikací právě pro knihovny (více viz dále).

V rámci diskusí se také ukázalo, že ze strany profesionálů nezávislé literární scény je zájem o další profesní vzdělávání, značný zájem je o témata z oblasti udržitelnosti a ekologie.

¹⁷ HAWTHORNE, 2018, s. 18.

Výzkum malých nakladatelů – vyhodnocení

Výzkum probíhal formou on-line dotazníku od října do konce prosince.

Zúčastnilo se 25 subjektů, osloveno bylo 32 nakladatelů. Nakladatelé byli vytipováni na základě několika parametrů jako je žánrová pestrost, celorepublikové působení.

Především však bylo hlavním kritériem, kolik vydávají titulů ročně – byla vybírána malá nakladatelství s maximálně 20 tituly do roka (spíše ještě mnohem méně). Dotazník jim byl zaslán s průvodním vysvětlením záměru a cíle a nebyl přístupný veřejně.

Výzkum je rozdělen do několika částí: obecné informace o nakladatelství a produkci, ekonomická stránka nakladatelství, způsoby distribuce knih, finanční zdroje nakladatelství a otevřené otázky ohledně například výhledu do budoucna atd.

Žádná z otázek nebyla povinná a respondenti*ky mohli odpovědi doplňovat.

Hlavní zjištění

Obecné informace o nakladatelství

V této sekci jasně vyplynulo, že drtivá většina nakladatelů má jiné motivace pro vydávání knih než zisk. Často se jedná o společenské motivace, kdy chtějí nakladatelé přinášet do knižního trhu určitý typ knih, kterému se tu jiná nakladatelství nevěnují – ať už se jedná o žánry, témata, nebo estetický a řemeslný aspekt. Většina nakladatelů vydává maximálně tři knihy ročně.

Distribuce

Z odpovědí vyplývá, že vzhledem k výše uvedenému nemají nakladatelé svá nakladatelství primárně pro zisk, který by je kromě dalšího rozvoje i živil, většinu z nich vydávání knih tedy neživí, přestože by o to do budoucna stáli. Většina z nakladatelů využívá práce týmu stabilních externistů. V podstatě všichni mají smlouvu s alespoň jedním velkým distributorem, skoro tři čtvrtiny také spolupracují s nezávislými knihkupci.

Finanční zdroje

Z odpovědí lze usoudit, že nakladatelé usilují v různé míře o diverzifikaci finančních zdrojů. Nikdo z nich se nespolehá pouze na jeden příjem, obvykle se jedná o kombinaci tří zdrojů, přičemž jejich skladba a poměr celkových prostředků se velmi různí. Veřejná podpora zdaleka nečiní hlavní zdroj příjmů.

Jiné

Jako řešení vleklých a mnohaletých problémů většina vidí především ve snazším propojení s nezávislými knihkupci. V závěsu jsou systémová řešení jako snížení či úplné zrušení DPH.

Obecné informace k nakladatelství

Jaká je právní forma nakladatelství

Odpovědi celkem: 25

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Fyzická osoba se živnostenským listem – 12

Spolek – 2

Společnost s ručením omezeným – 8

Obecně prospěšná společnost – 0

Další odpovědi přidané respondenty*kami – počet odpovědí:

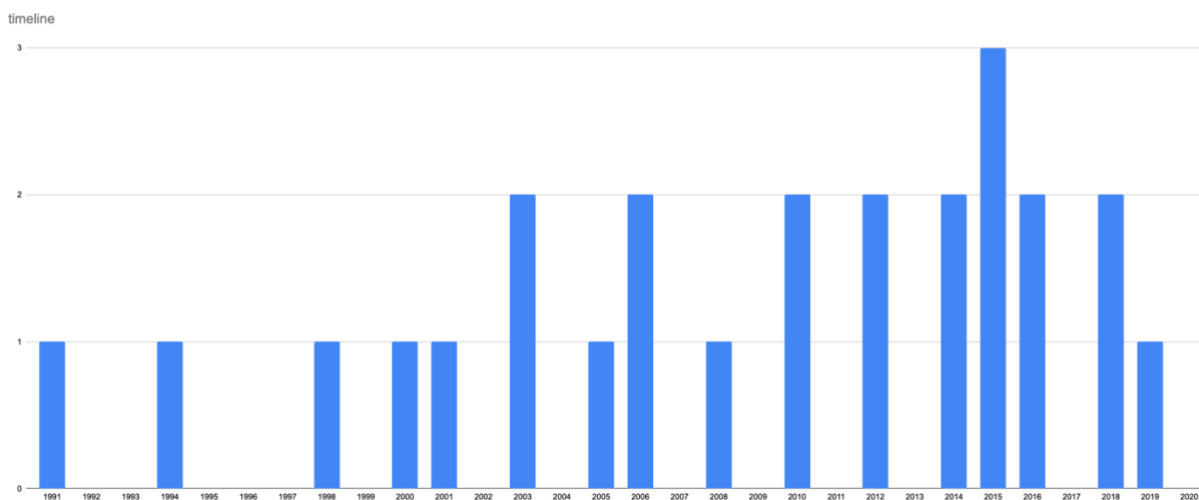
- Sdružení dvou fyzických osob
- Dvojitá právní subjektivita
- Součást zapsaného ústavu

Komentář:

Skoro polovina malých nakladatelů jsou fyzické osoby se ŽL. Další necelou třetinu tvoří společnosti s ručením omezeným. Zhruba 14 % jsou zastoupeny spolky. Mezi další – spíše nepočtené – právní formy patří obecně prospěšné společnosti, sdružení dvou FO, dvojitá právní subjektivita (spolek a ediční oddělení jednoho z ústavů AV ČR) a v neposlední řadě zapsaný ústav (jako jedna ze součástí z. ú.).

Právní forma ŽL je nasnadě, neboť malí nakladatelé jsou většinou jednotlivci, kteří svá nakladatelství obvykle kompletně vedou sami. Společnostmi s ručením omezeným jsou většinou takoví, kteří fungují už více let, rozrostli se a majitelé potřebovali oddělit svou fyzickou osobu od nakladatelství, není to tradiční první právní forma, kterou nakladatelé volí, jedná se o další „stupeň vývoje“. Spolky nakladatelé volí méně, jen o něco víc než desetina, důvodem pro tuto volbu může být, že majitelé nechtějí být přímo spjatí s nakladatelstvím skrze ŽL, jde jim o určitou nezávislost a zároveň jsou spolky a priori nezisková PO a mohou tedy snadno žádat o veřejnou podporu.

V jakém roce vaše nakladatelství vzniklo?

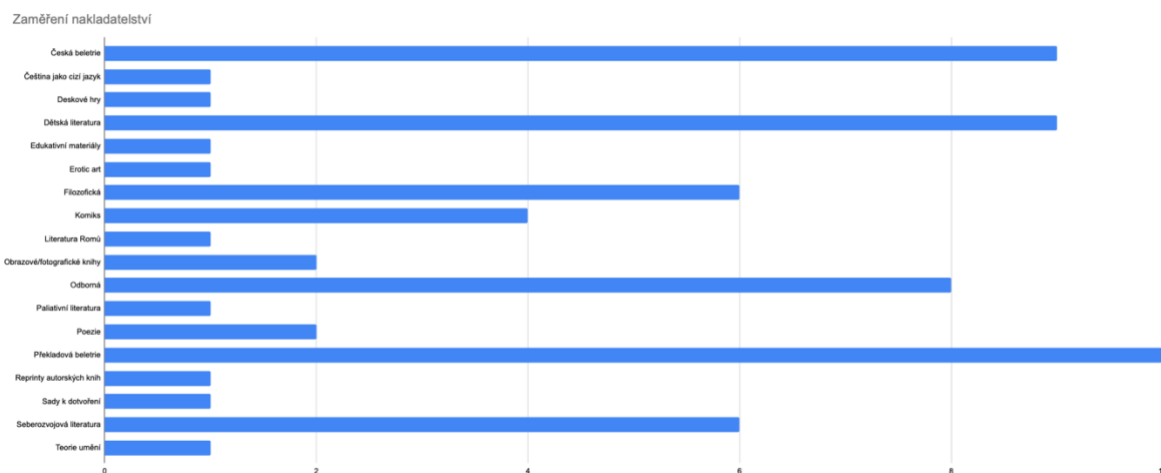

Zdroj: vlastní výzkum, N = 25 odpovědí, pozn. graf vygenerován z Google Forms, velikost písma defaultní

Komentář:

V devadesátých letech vznikly tři subjekty (1991, 1994, 1998). Mezi lety 2000 až 2010 osm subjektů (2000, 2001, 2003, 2005, 2006 [2], 2008, 2010). Ostatní vznikly po roce 2010. Jak vidíme, nejvíce nakladatelství vzniklo mezi roky 2012 a 2015, v letech 2016 až 2018 se vznik nových subjektů začal opět snižovat. V dlouhodobém horizontu to o ničem zásadním nemůže nevyprávět, neboť ve výzkumu se pracovalo s těmi již „zavedenými“, tedy těmi, kteří na scéně už alespoň pár let působí a jsou stabilními subjekty. Zároveň je ale možné, že část nakladatelů vznikla v letech konjunktury, která následovala po ekonomické krizi v roce 2008. Je tedy možné, že útlum, který započal po roce 2018, bude – i vzhledem k současné situaci – pokračovat a nové subjekty vznikat nebudou. Zároveň je ale pravda, že malá nakladatelství přečkala už mnohé a jeví se jako svým způsobem nezdolná.

Jaké je zaměření nakladatelství? Lze zaškrtnout více možností.

Zdroj: vlastní výzkum, N = 25 odpovědí, pozn. graf vygenerován z Google Forms, velikost písma defaultní

Komentář:

Mezi zaměřením knih převládá jednoznačně beletrie. Podle výsledků se nakladatelé nejvíce zaměřují na překládovou beletrii. Ta ovšem může pojmut i překládovou dětskou literaturu. Srovnatelné s dětskou literaturou je odborné zaměření. Naopak poezii vydávají jen dva ze subjektů, komiks uvedlo pět subjektů.

Otázka umožňovala zaškrtnutí více možností, protože někteří nakladatelé mají více edicí a specializují se na více oblastí, klidně i velmi rozličných. Profilaci nakladatelství určuje vždy majitel, obvykle vychází z jeho zájmů a zaměření, mnoho nakladatelů začalo vydávat proto, aby mohli vydávat své texty, jiní proto, že jim tu chyběly určité typy knih a chtěli si je jednak sami přečíst, jednak je zprostředkovat dalším lidem.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Reflexe vašeho unikátního místa na trhu. V čem je vaše produkce a zaměření unikátní, co je to, co vás odlišuje od ostatních?

N = 24 odpovědí

Odpovědi respondentů*ek:

1. Nemainstreamový žánr, výtvarně i graficky nadstandardní publikace, limitované edice knih – malý náklad, sběratelský potenciál.
2. Kvalitní alternativní překladový komiks.
3. Unikátní edice současné čínské literatury.
4. Vydáváme výukové pracovní sešity a vzdělávací „interaktivní“ knihy pro děti.
5. Právě to, že se věnujeme zpřístupnění autorských knih, které s sebou nesou různá specifika, jako je nemožnost jednoznačné kategorizace textu či nestandardnost formátu. Knihy zpravidla ručně dokončujeme. Nabízíme i menší či větší grafiky našich autorů.
6. Vydáváme především klasická díla evropských filozofických tradic. Odlišuje nás to, že vydáváme ta nejznámější díla, a na některé autory máme takřka „monopol“ (Platon, Patočka, Heidegger, Arendtová) a naše obálky mají jednotný, snadno rozpoznatelný styl. Lidé si nás pamatují z povinné četby ve škole.
7. Výhradně původní autorské publikace, edukace, zapojení čtenáře do děje pomocí interaktivních prvků, text + obraz + tvůrčí aktivity, kreativní knihy od současných českých autorů.
8. Překlady z „malých“ jazyků (islandština, estonština, rumunština, srbština, indonéština, japonština atd.), experimentální próza i poezie, souborné spisy významných českých básníků atp.
9. Kvalitní ilustrované knihy pro děti a dospívající, kvalita, která se neočte a neokouká, věčné knihy.
10. Zabývám se vydáváním odborné literatury o filmu, již se na knižním trhu téměř nikdo nevěnuje, čímž je má pozice poměrně dominantní.
11. Vydáváme jen to, co považujeme za hodnotné.
12. Estetičnost, jednoduchost, hravost.
13. Zaměřuji se na úzkoprofilovou literaturu, která právě z důvodu svého úzkého zaměření na vybraný segment čtenářů není atraktivní pro jiné nakladatele. Z české literatury se snažím vydávat básnické debuty či zapomenuté autory (dle mého názoru neoprávněně opominuté), ze zahraniční literatury se díky svému lithuanistickému vzdělání zřejmě profiluji jako nakladatelství, které se specializuje na Pobaltí, konkrétně na litevskou literaturu – až donedávna jsem byla jediná, kdo se o ni zajímal. Nyní se zdá, že jedna z „ambic“ mého nakladatelství, tj. přitáhnout větší pozornost právě k Pobaltí, sem tam zafunguje. Mým základním modus operandi je vycházet z nulového povědomí o autorovi/knize/fenoménu a vydáním knihy tuto situaci změnit. Zároveň se snažím přesvědčit, že i z malé obce lze pracovat na věcech, které zaujmou širší veřejnost. Inspirátorem jsou mi po celou dobu nakladatelské počiny Josefa Floriana a jeho Dobrého díla.
14. Nesoustředíme se na vyhledávání komerčně úspěšných titulů, věnujeme se zejména přípravě a vydávání knih, které představují přínos pro zdejší kulturní kontext. Záměr nakladatelství je především vytvářet svobodný prostor pro literární a výtvarnou tvorbu a tolerantní diskusi o věcech umění, náboženství a politiky.
15. Grafické zpracování a systematické vydávání české a překladové poezie.
16. Zaměření na konec života a témata s tím spojená (nakladatelství je součástí paliativní organizace).
17. Literatura Romů nemá v ČR žádné institucionální zastoupení – většinová nakladatelství se jí z různých důvodů nevěnují, případně vydávají díla zřídka, nystematicky, bez další potřebné propagace, nesledují současnou tvorbu romských autorů a její směřování. KHER je tu pro podporu romských autorů, aby se měli kam obracet, kde nacházet zpětnou vazbu, získávat zkušenosti v literárním provozu, aby měli šanci na vydání díla a zajištěnou další podporu směrem k veřejné prezentaci díla i jejich osoby.
18. Vydávání mezioborových a nezařaditelných knih...

19. Vydáváme si, co chceme, kdy chceme, a neřešíme potenciální prodejnost daného titulu. Naše knihy i sami graficky zpracováváme, což nám dává svobodu v tom, že si můžeme dovolit úplně cokoli, i co se týče toho, jak kniha bude vypadat.
20. Unikátní edice Co je nového, která přináší nejnovější poznatky z vybraných vědních oborů. Úzká specializace na non-fiction knihy vysoké odborné, jazykové i vizuální úrovně.
21. Náš ediční program se zaměřuje výhradně na současnou českou poezii. Knihy z PERPLEXu mají rozpoznatelný grafický styl a ve srovnání s běžnou tuzemskou produkcí poezie také nadstandardní polygrafické řešení (pevná vazba, papírový přebal).
22. Jsme zaměřeni na zprostředkování jiných než tradičních pohledů na lidskou sexualitu, především pak na erotic art.
23. Původní komiksová tvorba současných autorů.
24. Bohemistický profil vzniká ve spolupráci s bohemistickými pracovišti v ČR, v případě češtiny jako cizího jazyka jde o více než 20 propracovaných učebnic-publikací + doplňkových on-line aktivit, v takovém rozsahu na trhu učebnice nikdo nemá.

Komentář:

Většina nakladatelů*ek si zakládá na několika věcech – kvalitě zpracování knih, vysoké jazykové a řemeslné úrovni, v případě dětských knih a komiksu na kvalitním obrazovém/ilustračním zpracování, v případě české literatury na původnosti. Podstatná je tedy i estetická úroveň, která na sebe váže další popsané aspekty.

Zároveň mnozí usilují o nadčasovost, jedna respondentka mluví i o sběratelském potenciálu svých knih. Další hovoří o systematickosti, se kterou vydávají určitý typ literatury – často poezii –, podstatné je pro ně obsáhnout konkrétní literární pole.

Pokud se jedná o nakladatelství odborné/nonfikční literatury, je akcentována odborná úroveň textů a často také specializace v dané oblasti – „monopol“ na filozofy, jedinečné učebnice češtiny ad.

Zároveň mnozí z nakladatelů mají místo na trhu prakticky nenahraditelné, neboť vydávají to, co jiní vůbec ne (původní český komiks, odborná literatura o filmu atp.), popisují, proč a čím je jejich produkce unikátní a originální.

V překladech se nakladatelé specializují na menší jazyky (překlady současné čínské literatury, menší jazyky jako estonština, rumunština, indonéština, japonština atd.) a sem se také řadí české nakladatelství věnující se literatuře Romů*ek, které se průzkumu zúčastnilo.

Nakladatelství věnující se převážně či výhradně poezii dávají značný prostor současné české poezii. Nakladatelé dětské literatury sázejí na vysokou výtvarnou úroveň, originalitu a kreativitu malých čtenářů*ek – často pracují s knihou jako s předmětem, který nemá být jen pasivně čten, ale má být interaktivní, což může (malé) čtenáře*ky v době digitálních technologií u tohoto média udržet.

Jedna z nakladatelek vysloveně uvádí, že se specializuje na autory a oblasti, které jiná nakladatelství programově nezajímají, a v tom je právě její jedinečnost. Odkazuje k Josefu Florianovi a jeho Dobrému dílu.

Zároveň je zřejmé, a někteří to přímo zmiňují, že primárním účelem není komerční úspěšnost titulů. „[V]ěnujeme se zejména přípravě a vydávání knih, které představují přínos pro zdejší kulturní

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

kontext.¹⁸ Toto je pro většinu nakladatelů důležitější než výdělek, žádná z odpovědí nezmiňuje komerční úspěch či oslovení širokého publika, naopak všichni jsou úzkoprofiloví.

Z průzkumu jasně vyplývá, že tito nakladatelé vydávají to, co jim samotným na knižním trhu chybí. Nikoli „díry na trhu“, protože knihy jimi tvořené nemívají – jak již bylo mnohokrát řečeno – velký tržní potenciál, mají ale jiné – a mnohem větší – potenciály, jako je nadčasovost, literární hodnota a možnost utvářet, měnit a posouvat diskurzy. Mnozí pracují v souladu s mottem této práce, kdy je pro ně důležitější čtenář a jeho recepce, myšlení a vztah s ním.

¹⁸ Odpověď č. 14.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Kolik titulů průměrně ročně vydáváte?

N = 25 odpovědí

Přehled odpovědí – počet odpovědí:

1–3 tituly/rok – 12

4 tituly/rok – 3

6–8 titulů/rok – 2

10–15 titulů/rok – 3

20–25 titulů/rok – 3

30–40 titulů/rok – 1

55 titulů/rok – 1

Komentář:

Jeden až tři tituly ročně vydává 12 subjektů. Čtyři vydávají tři subjekty, šest a osm po jednom nakladatelství. Deset až 15 titulů vydávají tři subjekty. Dvacet a více titulů čtyři subjekty. Nad 50 vydává jediný.

Zde se ukázalo, že přes pečlivou snahu při výběru respondentů*ek jsou mezi odpovídajícími i relativně velké subjekty (nad 30 titulů ročně), které už bychom zařadili – dle rozřazení v teoretické části – mezi střední nakladatele, jedním z těchto nakladatelů je zároveň ediční oddělení Filozofického ústavu AV ČR, což má vliv na objem produkce. Zároveň je ale zřejmé, že i tyto větší subjekty usilují o hodnoty, které byly vyjádřeny v předchozích odpovědích.

Z odpovědí každopádně vyplývá, že většina subjektů vydává do deseti titulů ročně (20 respondentů*ek), což odpovídá i náročnosti jejich titulů. Díky malé produkci se mohou lépe věnovat přípravě jednotlivých titulů. Karolína Voňková z Lipniku uvádí, že příprava jednoho původního českého komiksu zabere až pět let, to je ovšem nakladatelský extrém, který je způsoben náročností komiksu. Redakční proces knihy trvá cca půl až tři čtvrtě roku, tvorba rukopisu samozřejmě záleží na autorovi*ce.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Jste členem Svazu českých knihkupců a nakladatelů?

N = 23 odpovědí

Přednastavené odpovědi:

Ano – 2

Ne – 21

Přidané odpovědi respondenty*kami:

- Ne, ale jsme v jejich mailing listu.
- Ne, ale spolupracuji s platformou SČKN.

Komentář:

Skoro nikdo z dotazovaných nakladatelů není v příslušné oborové organizaci. Přestože se Svaz opakovaně snaží malé nakladatele přesvědčit, že je oborovou organizací hájící i jejich zájmy,¹⁹ z průzkumu jasně vyplývá, že se mu to příliš nedaří. V okamžiku, kdy má – jak již bylo uvedeno – SČKN 170 členů, není 21 subjektů úplně zanedbatelná skupina.

Členy jsou jen dva subjekty, další je v jejich mailing listu a jeden spolupracuje na některé ze svazových aktivit.

Je potřeba uvést, že malí nakladatelé jsou často solitéři, kteří se programově nechtějí sdružovat a společně usilovat o nějaké koncepční změny. Za poslední rok se však i toto mění, mnozí nakladatelé chtějí spolupracovat a činit společně změny. Vznikající e-katalog je toho jasným důkazem.

¹⁹ ČERNÁ, Eliška. Zaorálek neudělal nic z toho, co řekl. Můžeme protestovat, vzkazuje vládě Svaz knihkupců a nakladatelů. *Deník N* [online]. Praha: Deník N, 4. 6. 2020 [cit. 3. 5. 2021]. Dostupné z: <https://denikn.cz/373176/zaoralek-neudelal-nic-z-toho-co-rekl-muzeme-protestovat-vzkazuje-vlade-svaz-knihkpcu-a-nakladatelu/>.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Pokud ne, měli byste o členství ve sdružující organizaci zájem?

N = 21 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Ano – 6

Ne – 5

Nevím – 5

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Uvažovali jsme o členství.
- Já chtěla, ale ani mi nedokázali předložit seznam všech knihkupectví v republice, ani mi nechtěli zodpovědět otázku, jak by mohli pomoci mně jako malému nakladatelství...
- Existence takového sdružení mi přijde dobrá, ale sám bych neměl kapacitu se toho aktivně účastnit.
- Zvažovali jsme, nerozhodli.
- Neznám přesné výhody, které toto členství umožňuje nakladatelství našeho formátu, oproti tomu, když členy nejsme.

Komentář:

Z odpovědí je patrné, jak různorodá skupina malí nakladatelé jsou. Čtvrtina ano, čtvrtina neví a čtvrtina ne. Ostatní zůstali ve fázi úvah či nedostali potřebné informace.

Roztříštěnost oborových organizací popisují v teoretické části práce, není to jen záležitost nakladatelů.

Ekonomická část

Živí vás nakladatelství?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Ano, zcela – 2

Ne, živí mě mé další aktivity – 11

Částečně, ale mám ještě jiné odpovědi – 6

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Je to přivýdělek, na který se finančně nespolehám.
- Od letošního roku mám poprvé v životě plat, který mě ale neživí. Pro nakladatelství jsem řadu let dělala zadarmo nebo za malé honoráře, které vůbec neodrážely moji práci. Ani mého muže nakladatelství neživí úplně, má tři další práce.
- O tomto nemám přesné povědomí, zřejmě z velké části ano.
- Nakladatelství Cestu domů neživí, ale není a nemělo by být výrazně prodělečné. Cesta domů přispívá na režii nakladatelství, knihy se daří pokrývat z grantů a od sponzorů z větší části.
- Většina z nás je těsně po mateřské (či na jejím konci), nebyla tudíž tolik závislá na výdělku, případně měla drobné výdělky jinde (korektury, překlady, učení AJ apod.). Výdělek pro každou z nás byl v r. 2019 cca ve výši 1,5–2 průměrných platů v ČR, v r. 2020 sotva čtvrtina toho (záleží na projektech, které daný rok běží). Do r. 2017/2018, kdy byl spolek veden jinou osobou, se jednalo víceméně o dobrovolnou aktivitu všech členů.
- Grafické a ilustrátorské práce převážně v knižní oblasti, pro jiná nakladatelství.

Komentář:

Zcela nakladatelství živí nakladatele jen ve dvou případech, nepřekvapivě je to u těch, kteří se počítají mezi ta střední. Jedno z nich je ono ediční oddělení FÚ AV a jako další nakladatelství, které má mnohaletou tradici.

Částečně uvedlo šest respondentů*ek, další uvádějí v přidaných odpovědích, že je to přivýdělek či že si nově dávají plat, který ale není ani minimální mzdou.

Jak vyplývá ze všech uvedených odpovědí, skoro všechny respondenty*ky živí jiné aktivity. Nakladatelství tedy skutečně neslouží primárně pro obživu, ale k jiným, výše popsaným účelům. Přesto nelze na takové nakladatele pohlížet jako na „neprofesionální“, protože je zřejmé, že naopak usilují o vysokou profesionalitu vydávaných knih.

Kombinace, kdy nakladatelé dbají na vysokou úroveň vydávaných titulů a kdy je zároveň nakladatelství neživí, ovlivňuje právě velikost produkce. Nakladatelé se vydávání věnují především ve svém volném čase a není pro ně možné se tomu tedy věnovat naplno, to brzdí jejich rozvoj, který by jim mohl umožnit, aby se jejich knihy více prodávaly, zajistily jim stabilní příjmy, jež by bylo možné investovat do rozvoje, atd. Je to začarovaný kruh, který se velmi těžko překračuje, a trvá mnoho let a velké úsilí

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

rozšířit svou činnost natolik, aby se z nakladatelství mohla stát plnohodnotná obživa. Někteří o to ovšem ani neusilují a nakladatelství berou jako nákladný koníček, u kterého nepočítají, že je někdy bude živit.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Jaký je průměrný rozpočet jedné vaší publikace?

N = 25 odpovědí

Odpovědi respondentů*ek:

1. 150 000.
2. 100 000–150 000.
3. 150 000–200 000.
4. 150 000–200 000.
5. 500 000 a více.
6. 250 000–300 000.
7. Od 45 000 do 183 000, nedá se to přesně určit.
8. 120 000.
9. 40 000.
10. 200 000.
11. 200 000.
12. Průměrovat rozpočet na brožovanou básnickou sbírku, která má 60 stran, a tisícistránkové spisy ve speciální grafické úpravě, na nichž se edičně pracuje několik let, považují za nesmysl.
13. Nelze určit, máme nákladné projekty i vyloženě levné knihy. Průměr? Někde kolem 70 000.
14. 120 000.
15. 70 000.
16. Cca 4 000–5 000.
17. 30 000–50 000.
18. Cca 100 000.
19. Překládová s 300 stranami cca 300 000 Kč / tisíc kusů, dětská se 40 stranami 250 000 Kč / tisíc kusů, průměr by výrazně snížilo započítání drobných tisků (letáky, brožury).
20. Cca 80 000.
21. Cca 60 000.
22. 35 000.
23. 350 000.
24. 600 000.
25. 150 000.

Sumarizace odpovědí respondentek*ů:

- 4 000–5 000 – 1
- 30 000–50 000 – 3
- 60 000–80 000 – 4
- 100 000–150 000 – 5
- 150 000–200 000 – 3
- 200 000–250 000 – 2
- 250 000–300 000 – 2
- 300 000–350 000 – 1
- 500 000 a víc – 2
- Nelze určit – 2

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Komentář:

Rozpětí je – jak je vidno – široké, záleží na typu produkce. Nejčastější odpovědí bylo v rozmezí od 100 do 150 tisíc. Druhou nejčastější od 60 do 80 tisíc, je překvapující, že jsou nakladatelé schopní srazit náklady takto nízko, je to – jak vyplývá z následujících odpovědí – často způsobeno tím, že jsou schopní mnohé redakční práce zastat sami, a tím ušetří, protože si nevyplatí honorář, což je běžnou praxí. Nakladatelé, kteří vydávají dětské obrazové knihy, také mohou – v případě platby za normostranu – ušetřit na práci s textem. Největší položku rozpočtu tvoří obvykle tisk.

Částky nad půl milionu uvedli nakladatelé komiksu, který je náročný na kompletní vývoj.

Nejvíce nakladatelů se pohybuje v rozmezí 100 až 300 tisíc korun, výroba knihy není levnou záležitostí a shánění finančních prostředků je obvykle jednou z nejsložitějších fází přípravy publikace.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Pracujete s celoročním rozpočtem, nebo s rozpočty na jednotlivé projekty?

N = 23 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Máme celoroční rozpočet – 2

Máme rozpočty pouze na projekty – 21

Komentář:

Vychází tedy, že skoro všichni nakladatelé pracují pouze s projektovými rozpočty a nevedou celoroční rozpočet. Zbývající (dva nakladatelé) operují s celoročním rozpočtem – konkrétně Cesta domů, u té je to jasné vzhledem k jejímu navázání na zapsaný ústav, a Baobab, který se řadí už mezi větší nakladatelství, s více než 20 knihami ročně).

Projektové rozpočty také mohou obsáhnout celý rok, někdy i více, jde-li o víceletý projekt; podstatné ale je, že tyto rozpočty obvykle nepracují s režijními a paušálními náklady. Projektové rozpočty také umožňují práci externistů, kterou nakladatelé hojně využívají, a není tedy nutné knižní profesionály zaměstnávat, což pro ně znamená úsporu na odvodech, ale vede to ovšem k prekarizaci a ohýbání statusu volné nohy na závislostní švarcsystém. Tato úspora pro nakladatele sráží náklady významně dolů a umožňuje to zdánlivě velkou nezávislost všech subjektů. Tato nezávislost je ovšem skutečně jen zdánlivá, protože je pak snazší měnit sazby honorářů, provádět často práci bez smluvního zajištění, což vede k porušování autorských práv, atd. Anna Remešová a Tereza Stejskalová o tomto problému psaly v průběhu covidové pandemie: „Švarcsystém se stal nejdříve hodnotou a poté zvykem. Je normální fakturovat drobné částky u různých institucí nebo kontinuálně jen u jednoho odběratele služby. Je normální žít hluboko pod minimální důstojnou mzdou (která v Praze činí 37 987²⁰ Kč měsíčně!). Je normální pracovat v různých institucích a na deseti projektech zároveň.“²¹

Nakladatelé jsou k tomuto tlačení systémem, kdy dnes už ani mnohá velká nakladatelství nemají stále zaměstnance – nebo jen ty opravdu kmenové – a najímají si externisty. Knižní provoz kopíruje českou oblibu švarcsystému. Malí nakladatelé v tomto bohužel vzhledem ke svému neziskovému postavení nejsou výjimkou.

²⁰ Tehdy, v roce 2022 byla průměrná důstojná mzda 33 909 mimo Prahu a 39 974 v Praze. Pro rok 2023 ještě nebyla stanovena.

²¹ REMEŠOVÁ, Anna, STEJSKALOVÁ, Tereza. Rok s covidem v kultuře: Máme-li přežít, potřebujeme akceschopnost a kolektivní snahu. *A2larm.cz* [online]. Praha: A2, 9. 3. 2021 [cit. 3. 5. 2021]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/03/rok-s-covidem-v-kulture-mame-li-prezit-potrebujeme-akceschopnost-a-kolektivni-snahu/>.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Kolik a jakým způsobem (fix, paušál, ...) platíte za překlad, redakci, korekturu a za hladkou sazbu?
V případě prvních tří položek za normostranu, v případě sazby za tiskovou stranu.

N = 22 odpovědí

Odpovědi respondentů*ek:

1. Paušálně za projekt nebo normostranu. Vždy se domlouvám a o ceně vyjednávám. Překlad včetně proofreadingu 500 až 600 Kč/NS. Redakci dělám sama, neplatím si honorář. Případně platím paušálně částku, o kterou si druhá redaktorka řekne. Korekturu od 45 Kč/NS přes 80 Kč až po 120 Kč/NS u složitých projektů, ale jedná se o komplexní cenu za 4 čtení, včetně posledního náhledu v sazbě.
2. 300 Kč/NS za překlad, 80 Kč/NS za redakci, korektury vlastní.
3. Překlad 200 až 250 Kč/NS při překladu beletrie do ČJ, redakce 60 až 100 Kč/NS, korektura 30 až 60 Kč/NS, hladká sazba 40 Kč/TS, grafická úprava 250 až 500 Kč/TS.
4. Sazbu si děláme sami a také všechny grafické úpravy. Za překlad cca 16,5 Kč za normostranu, editorku platíme zatím paušálně za projekt cca 1 500 až 3 000 Kč. Naše knížky mají pár stran.
5. Za překlady sám sobě neplatím nic, resp. výplata by šla z případného zisku, ostatním dávám tak nějak, kolik si řeknou, nebo podle dohody.
6. Překlady nemáme, redakce a korektury obstarávám já zadarmo, platíme jen autorské honoráře, které počítáme tak, abychom si je mohly dovolit vzhledem k výrobní ceně knihy, ale na druhou stranu aby to bylo pro všechny strany důstojné. Myslím, že v tomto ohledu jsme docela solidní, protože se k nám autoři i rádi vrací.
7. Překlad 250 Kč/NS, redakce 60 Kč/NS, korektura 17 Kč/NS, sazba 60 Kč/NS.
8. To je velice individuální, jde o fixní honorář.
9. Nemáme konstantní sazby, každý text je jinak náročný a každá kniha má jiný rozpočet.
10. Překlad 250 až 300 Kč, redakce 50 Kč/NS, korektura 40 Kč/NS (většinou je redaktor a korektor totožný). U náročnějších věcí platíme spíš prostě odpovídající částku.
11. Překlad (AJ): 250 Kč/NS, redakce: 30 Kč/NS, korektura: 20 Kč/NS, hladká sazba: 60 Kč/TS.
12. Překlad: 200 až 220 Kč/NS, jazyková redakce (kolace) 50 Kč/NS, korektura 30 Kč/NS.
13. Snažíme se vše řešit v rámci kolektivu nakladatelství, dodatečně využíváme služeb externistů.
14. Dle dohody, snažím se sledovat současné sazby a se svými případnými externími spolupracovníky se domlouvat osobně. Jsem ráda, když mi udělají cenu, ale rozhodně je nenutím, aby dělali práci zadarmo. Řadu věcí ale dělám sama. Redakci jsem platila naposledy před dvěma lety (sazba 40 Kč/NS), za titulní ilustraci platím cca 3 000 Kč, za sazbu 3 000 Kč za knihu, přičemž jde o dvojnásobek platby, kterou mému grafikovi platí jiný, mnohem větší a renomovanější zadavatel.
15. 220 Kč/NS překlad, redakce 65 Kč/NS; ostatní děláme sami.
16. Překlad kolem 320 Kč/NS, redaktori jsou zaměstnaní, sazba + úprava je v průměru 10 000 Kč za třísetstránkovou publikaci bez specifických tabulek atp.
17. Především, že u nás je situace specifická a stále neukotvená, vyvíjející se. Kmenoví pracovníci (redaktori, korektori, koordinatori projektů) jsou placeni pouze z grantů a za práci odvedenou na knize, kde záleží i na donátorovi (u jednoho víme, že schválí vyšší sazbu, u jiného silně škrtají) – obecně se snažíme těmto kmenovým pracovníkům dávat vyšší sazbu za NS.

Z naší poslední knihy o 184 tiskových stranách to vycházelo následovně:

- redakce české a romské verze – 15 000 Kč
- korektura češtiny a pomocný editor – 20 000 Kč
- korektura romštiny – 15 000 Kč
- sazba – 15 000 Kč

Jinde máme:

- korektura češtiny – 80 Kč/NS
- korektura romštiny – 200 Kč/NS
- překlad z němčiny – 220 Kč/NS (externí)

V aktuálně plánovaném titulu, který vyjde jen s menší dotační podporou, máme odměny některých položek nižší.

18. 220 Kč/NS.
19. Redakce – 80 Kč/NS, korektura – 60 Kč/NS, sazba – 55–60 Kč/TS.
20. V případě redakce, korektury, grafické úpravy i sazby platíme předem dohodnuté fixní částky za celou práci, v průměru 1 000 až 5 000 Kč.
21. 450 Kč.
22. Platby na faktury, částky se mění podle celkového rozpočtu knihy, korektury a redakci dělám sama zadarmo, grafika (grafická úprava, návrh obálky, sazba) za komiks se podle rozsahu a náročnosti pohybuje 40 000–50 000 Kč.

Komentář:

Redakce – obvykle od 60 do 100 korun (všichni uvádějí, že jsou individuální případy, kdy jdou výše či naopak níže, v případě, že dělají redakce sami, nevyplácejí si nic).

Korektura – od nižších desítek korun do 60 korun; zúčastněné akademické nakladatelství platí 17 korun, je to úplně nejméně ze všech, a bohužel to není u akademických nakladatelství žádná výjimka. Malí nakladatelé však toto považují za neúnosné a snaží se korektorky a korektory platit výrazně lépe. Průměrně se pohybuje kolem 40 až 50 korun.

Hladká sazba se pohybuje kolem 50 korun, to je poměrně standardní částka, u náročnějších knih, které vyžadují lepší přípravu, cena samozřejmě úměrně stoupá.

Překlady jsou velmi různorodé, ale obecně je zřejmé, že je snaha platit slušněji než komerční nakladatelství (tam je běžná sazba 150 Kč/NS), zde se běžně setkáváme s částkami nad 200 korun (220, 250, 320 atd.). V případě, že se jedná o překlad včetně proofreadingu, uvádí nakladatelka částku 500 až 600 Kč.

Pro mnoho odpovědí platí, že si většina nakladatelů část práce pokrývá samostatně – redakce, korektury a případně i grafické a sazečské práce. Mnoho z nich má zkušenosti s prací v jiných nakladatelstvích a není pro ně problém udělat korekturu nebo redakci a tím srazit náklady.

Z výše uvedeného ovšem jasně vyplývá, že přestože si nakladatelé nemohou dovolit zaměstnat ani sami sebe, natož další spolupracovníky*ice, snaží se – často na úkor vlastních honorářů – férově odměňovat své spolupracovníky*ice, vyjít profesionálům*kám vstříc a být férovější. Toto však není v knižním odvětví standardem, naopak ceny jsou tlačeny velkými subjekty stále níž a níž. Pak je těžké si vyšší sazby obhájit například u grantových institucí, které nerozumějí tomu, proč někteří dávají za překlad 150 Kč/NS a někteří 300 Kč/NS. V této oblasti je stále nezbytná diskuse a otevřenost všech stran, aby se postupně pozice jednotlivých složek provozu zlepšovala.

Z výše uvedeného se domníváme, že v této oblasti mají malí nakladatelé sílu měnit nastavení honorářové politiky napříč provozem, neboť mezi nimi panuje konsenzus, že je potřeba spolupracovníky*ice slušně odměňovat, a také se v zásadě shodují na výši honorářů. Tyto odpovědi mohou posloužit jako výchozí zdroj pro další diskuse a nastavování cen v rámci oboru. Bezsporu by

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

bylo vhodné je konfrontovat s dalšími, spřízněnými oborovými asociacemi a zjistit jejich názor na danou problematiku a zda jsou takové sazby pro ně akceptovatelné.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Máte zaměstnance*kyně?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Ano – 4

Ne – 21

Komentář:

Jak již vyplývá z předchozích zjištění, nakladatelé většinou nemají stálé zaměstnance*kyně, a to včetně sebe samotných. Pouze čtyři subjekty uvedly, že zaměstnance*kyně mají, vyplývá to mimo jiné z jejich právní povahy, jedná se nepřekvapivě o ediční oddělení Filozofického ústavu AV, a o součást zapsaného ústavu. Dalšími jsou soukromá nakladatelství a zde prostor pro zaměstnance*kyně vyplývá z velikosti nakladatelství. V obou případech se jedná o větší a zavedené nakladatele vydávající nad deset titulů ročně.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

V případě, že ano, kolik a na jaké úvazky?

N = 8 odpovědí

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Netýká se.
- 0.
- 3 zaměstnance na 2,5 úvazku.
- 1 celý úvazek a 1 můj, odpovídající asi čtvrtině úvazku.
- Jsme 3 společnosti, spolupracující na jednom projektu.
- 1 na plný úvazek, 2 dohody o provedení práce.
- Šéfredaktor a redaktoři včetně technického dohromady 3,0.
- Nemáme žádné zaměstnance, všichni na DPP na různých pozicích (koordinátor, redaktor, editor apod.).

Komentář:

Tuto otázku zodpovídali především ti, kteří zaměstnance*kyně mají. Nejvíce jsou tři plné úvazky. Ediční oddělení má tři zaměstnance*kyně celkem na dva a půl úvazku. Ostatní se pohybují kolem jednoho hlavního pracovního poměru.

Další řeší zaměstnance*kyně přes dohody o provedení práce, což je však méně těsný vztah než při klasickém zaměstnaneckém poměru.

Přestože několik respondentů*ek zaměstnance*kyně má, stále se jedná o jednotky lidí i úvazků. Jednoznačně převažuje spolupráce s externisty*kami – s některými stabilně (korektor*ka, sazeč*ka, grafik*čka...) – a vyplácení odměn na faktury či smlouvy o dílo. Jak již bylo popsáno výše, důvodem je především snaha ušetřit a také možnost spolupráce na konkrétních projektech, což zajišťuje větší volnost všech zúčastněných, ale zároveň představuje velký problém v pandemii i do budoucna. „Jak prohlásila ředitelka Institutu umění Pavla Petrová [...]: ‚Z šetření IDU vyplynulo, že generace, která v podstatě celý svůj profesní život po revoluci strávila na volné noze, platí minimální zálohy a snaží se proplovat systémem tak, aby vyšla s minimálními příjmy, je časovanou bombou. Čekala jsem, že vybuchne při odchodu těch lidí do důchodu, a teď stojíme před něčím, s čím si zatím nikdo neví rady.‘ Možná jenom čekáme, až to bouchne doopravdy.“²²

Máte stále spolupracovníky a spolupracovnice? Redaktory, korektorky, sazečky, grafiky atd.?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Ano – 24

Ne – 1

²² REMEŠOVÁ, STEJSKALOVÁ, 2021.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Komentář:

Většina nakladatelů spolupracuje stabilně s některými profesionály*kami. Tradičně se jedná o redaktory*ky, korektory*ky, sazeče*ky či grafiky*čky. Tito pracovníci*ice zajišťují kontinuitu a soudržnost produkce nakladatelství, jak jsem popsala v teoretické části, redaktoři*rky a korektoři*rky hlídají jazykový a stylistický úzus daný nakladatelským profilem, grafik*čka udržuje jednotu vizuálního stylu atd.

Přestože nakladatelé spolupracují na projektech minimálně s různými autory*kami či překladateli*kami, v technických záležitostech je pro ně spolehlivost a osvědčený způsob práce stěžejní.

Zároveň to souvisí i s honoráři, ty se pro tyto stále spolupracovníky*ice mohou nastavit fixně a nakladatel při shánění finančních prostředků už ví, kolik bude na danou část redakčního procesu potřebovat.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

V případě, že máte, kolik jich je?

Odpovědi = 22 odpovědí

*Odpovědi respondentek*ů – počet odpovědí:*

Dva/dvě – 6

Tři až čtyři – 3

Pět – 4

Šest až osm – 5

Deset – 3

Dvacet pět – 1

Komentář:

Nejčastěji spolupracují respondenti*ky s dvěma spolupracovníky*icemi. S více než pěti spolupracuje stabilně devět nakladatelů. Až na jednoho respondenta však všichni pracují maximálně s deseti stálými externisty*kami.

Někteří nakladatelé mohou spolupracovat s více redaktory*kami, korektory*kami či sazeči*kami, pokud mají rozpracováno v jeden moment více knih, mohou zadat práci více lidem. Zároveň tím, že externisté*ky jsou na volné noze a spolupracují s více subjekty, snadno se může stát, že konkrétní korektor*ka nemůže zrovna, když jej*ji daný nakladatel potřebuje. Proto není výjimkou, že nakladatel má „po ruce“ více korektorů*ek a další profesionály*ky, kterým průběžně zadává zakázky.

Práce na knihách bývají domlouvány dlouho (měsíce) dopředu a v okamžiku, kdy se něco zpozdí (častěji, než že by bylo něco v předstihu), může se celý harmonogram snadno rozpadnout, neboť nasmlouvaní profesionálové*ky mají volno v domluvený čas, ale nemusejí mít už o týden či dva později. Zpoždění je ale průvodním jevem tvorby knihy, často tedy bývá její produkce značnou improvizací.

Distribuce

Které distribuční kanály využíváte?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Velcí distributoři – 24

Komisní prodejci – 18

Přímý prodej – 23

E-shop – 24

Předprodej – 8

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Kosmas nás dost ignoruje, tedy to první pro nás tvoří minimální procento příjmů.
- Přímý odkup knihkupci a design shopy.
- Máme tři vlastní obchody.

Komentář:

Z odpovědí je jasné, že v drtivé většině převažuje jednak prodej přes velké distributory, jednak přímý prodej. Tento typ prodeje je pro mnohé stěžejní nejen z hlediska prodeje, ale i kvůli propagaci a přímému kontaktu se čtenářstvem. Mnoho malých nakladatelů staví na svých čtenářských komunitách, které je podporují, proto je pro ně přímý prodej – především na prodejních akcích, jako jsou jarmarky či uvedení knihy – nepostradatelný.

Překvapivé snad může být, že až na jednoho účastníka mají všichni nakladatelé vlastní e-shopy. Dle rozhovorů je to pro ně nezbytnost a zprovoznění e-shopu dnes není nijak nákladné a náročné. Mnozí uvádějí, že své zákazníky*ice naučili chodit právě k nim na e-shop a tržby z nich jsou pro ně nezanedbatelné.

Stranou nestojí ani komisní prodejci, jejichž služeb využívá skoro dvacet respondentů*ek. Dále o nich podrobněji.

Nejméně častou variantou je předprodej například skrze crowdfunding. Z osobních rozhovorů ale víme, že pokud s ním mají nakladatelé zkušenosti, provozují jej pravidelně, někteří dokonce u všech knih, další u většiny, či alespoň jednou za čas. Je to ovšem kromě prodejního nástroje také propagační kanál, a vyžaduje tedy čas a energii, přičemž někteří nakladatelé uvádějí, že se jim to v takovém případě nevyplatí, protože to vyžaduje příliš mnoho osobních investic, které se – zvláště pokud nakladatel nemá dostatečnou čtenářskou komunitu – nemusí vrátit.

Dalšími možnostmi je přímý odkup do design shopů²³; jedno z nakladatelství (součástí zapsaného ústavu) má také své tři vlastní obchody.

²² Obchody s designovým zbožím, obvykle užitečný design – doplňky do bytu, šperky, umělecké předměty pro běžné užití. Běžně mívají i knižní sekci. Nakladatelé, kteří vydávají knihy s velkou výtvarnou složkou, či se specializují na design se často také účastní design marketů a rozšiřují tak své působení i v jiných než jen literárních komunitách.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Pokud využíváte služby distributorů, tak kterých?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi:

Kosmas – 24

Euromedia Group – 6

Pavel Dobrovský – BETA – 3

PEMIC BOOKS – 6

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Seqoy – 2
- KNA
- Slovenské distribuce (Partner Technic, Inform) – 3

Komentář:

Dvacet čtyři z pětadvaceti účastníků má smlouvu s Kosmasem (jeden z nich pouze na interní distribuci). Druhým nejčastějším je Euromedia Group, její podíl je ale oproti Kosmasu nesrovnatelně nižší. PEMIC BOOKS působí především na severní Moravě. Jsou zmíněni i někteří distributoři zaměřující se na určitý žánr, jako je například komiksový Seqoy, ale jedná se jen o jednotky. Minimum z nich má všechny, obvykle mají jen jednoho distributora – Kosmas.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Jaký máte průměrný rabat u distributora?

N = 23 odpovědí

Odpovědi respondentek*ů:

Pod 50 % – 6

50 % – 7

Nad 50 % – 10

Komentář:

Distribuční rabaty se pohybují kolem 50 %; pokud se někteří nakladatelé dostanou pod 50 %, pohybují se mezi 45 a 48 %. Na takový rabat dosáhnou jednak ti, kteří vznikli dříve, kdy rabaty byly nižší, jednak plátcí DPH.

Jeden z nakladatelů má smlouvu s Kosmasem jen na interní distribuci – to znamená, že Kosmas smí produkci tohoto nakladatele prodávat pouze na svém e-shopu a ve svých značkových prodejnách, ale nesmí je distribuovat zasmluvněným knihkupcům. V takovém případě je Kosmas jen knihkupcem, a nikoli distributorem, a rabat je tedy nižší, knihkupecký.

Takovou formu spolupráce postupně volí i další nakladatelé, protože chtějí omezit distribuci knih do slevových, parazitních e-shopů.

Nad 50 % průměrného distribučního rabatu je deset respondentů*ek, jde tedy skoro o polovinu všech, kteří na tuto otázku odpověděli.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Spolupracujete s nezávislými knihkupci?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi:

Ano – 18

Ne – 7

Komentář:

Většina nakladatelů s nezávislými knihkupci spolupracuje – většinou prostřednictvím komisního prodeje, někdy jako přímý odkup. Dlouhodobě je problematická propast mezi knihkupci a nakladateli, protože nejsou v přímém kontaktu, ale v kontaktu především přes distributora, což může pro malé nakladatele být nevýhodou.

Zároveň je o komisní prodej, tedy o přímý obchodní vztah, mezi nakladateli stále zájem; přestože v posledních letech není ze strany nezávislých knihkupců o komise takový zájem vzhledem k dobré logistice distributorů a jednodušší administraci skrze distributory, mnozí nakladatelé o tento typ stále intenzivně usilují.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

V případě, že ano, tak s kolika?

N = 20 odpovědí

Odpovědi respondentů*ek:

2–5 knihkupců – 1

6–10 knihkupců – 6

15–20 knihkupců – 7

Cca 25 – 1

Komentář:

Z odpovědí je zřejmé, že nejvíce nakladatelů má mezi 15 a 20 knihkupci, což už je považováno za rozsáhlou síť, přestože to je spíše tristní. Další početná skupina má mezi šesti a deseti knihkupci. Nad 20 má pouze jediný, a to Bylo nebylo, které má problém uspět – vzhledem k nákladným autorským tiskům a bibliofilním dětské literatury – v klasické distribuci, proto se usilovně snaží budovat si vlastní síť nezávislých prodejců. Dle jedné ze spolumajitelek jednoho z nakladatelství kromě cca 25 knihkupectví jejich síť zahrnuje prodejny se zbožím pro děti, hračkářství, obchody s designovým zbožím atd. Jako odbytiště pro své knihy uvádí tyto typy obchodů i další nakladatelé. Není tedy pravidlem, že se knihy musejí prodávat jen v knihkupectvích.

Jak ale vyplývá z dalších odpovědí, lepší propojení mezi knihkupci a nakladateli by uvítali mnozí z respondentů*ek.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Jaký máte u komisního prodejce průměrný rabat?

N = 21 odpovědí

Odpovědi respondentů*ek:

20–28 % – 2

30–35 % – 15

40 % – 2

50 a více % – 2

Komentář:

Z odpovědí je zřejmé, že knihkupecký rabat bývá výrazně nižší než rabat distribucí. Pouze ve dvou případech odpovídá rabatu distributora. Rozdíl je způsoben tím, že zde nemusí zbýt část rabatu právě pro distributora.

Nejvíce nakladatelů se pohybuje mezi 30 a 35 %, což je zcela typická výše. Opět hraje roli, zda nakladatel je, či není plátcem DPH; pokud není, knihkupec si k rabatu obvykle přičte DPH, tedy 10 %.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Spolupracujete s nimi pouze komisně, nebo si někteří odkupují přímo na fakturu?

N = 19 odpovědí

Odpovědi respondentů*ek:

Pouze komisně – 12

Pouze na fakturu – 1

Kombinace obojího – 7 (v tomto případě měli uvést, co je častější, a to komise)

Komentář:

Komise zcela jednoznačně převažuje. I v případě kombinace faktura–komise vždy – dle vyjádření respondentů*ek – převažuje komise. Knihkupci nechtějí knihy, které tzv. leží, tedy neprodají se v krátkém čase, proto nechtějí brát na faktury, protože v ten moment jsou knihy jejich. Pokud je totiž vztah komisní, mohou knihkupci v případě, že knihy neprodají, zboží nakladateli vrátit.

U knihkupců se jedná o jednotky kusů, proto na komise nakladatelé u nich přistupují skoro ve všech případech. V případě, že se nakladateli podaří komerčně úspěšný titul, který se rychle vyprodává, je to pro knihkupce dobrý signál a někteří z nich jsou mnohem otevřenější variantě vzít zboží na fakturu.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Jste otevřeni novým distribučním příležitostem? Například nové platformy, prodejci atd.

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi:

Ano – 21

Ne – 0

Nevím – 4

Komentář:

Velmi pozitivní je, že nakladatelé jsou otevřeni novým distribučním možnostem. Zároveň nikdo není kategoricky proti novým příležitostem. Problém distribuce se jeví jako skutečně palčivý a kolektivní, funkční řešení mohou být mezi nakladateli kladně přijata.

Finanční zdroje

Jaké máte zdroje financování?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Vlastní zdroje – 20

Tržby – 24

Granty – 14

Sponzoring – 8

Crowdfunding – 7

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Mix všeho.
- Redakční práce.
- Vlastní zdroje – dary fyzických osob.
- Vlastní zdroje jako vstupní kapitál.

Komentář:

Kromě jednoho nakladatele financují provoz nakladatelství všichni z tržeb. Dále využívají ve značné míře vlastní zdroje a jako třetí využívá 14 respondentů*ek veřejné prostředky skrze grantová řízení, to ovšem není v tak velké míře.

Prakticky srovnatelně stojí sponzoring a crowdfunding, které jsou využívány necelou třetinou nakladatelů. To bude způsobeno pravděpodobně tím, že sponzoring na knihy není příliš rozšířen. Crowdfunding je relativně novým způsobem a v knižním odvětví dosud není příliš rozšířen, což se začíná pomalu měnit. Těmi, kdo tento způsob používají, jsou často malí nakladatelé – a hlavně samonakladatelé.²⁴

Mezi odpověďmi, které přidali respondenti*ky, se objevují ještě dary, což je možný, ale jak je zřejmé z oné pouhé jedné odpovědi, ne častý způsob. Dále jsou zmíněny „vlastní zdroje jako vstupní kapitál“, což je zcela běžný způsob vzniku nakladatelství – nakladatel na počátku intenzivně investuje do prvních titulů.

Zmíněné redakční práce mohou znamenat dvě věci. Nakladatel sám knihy rediguje a ušetří tak za redaktora, což je nepeněžní investice, případně to může být barterová služba – rediguje pro jiná nakladatelství a ona mu jako protislužbu obstarají jiné části redakčního procesu.

²⁴ Autoři*rky, obvykle neprofesionální, kteří knihu napíší a sami si ji vydají, většinou především pro své okolí. Často jsou tyto knihy součástí tzv. šedé literatury, tedy literatury, kdy kniha není v systému ISBN, nejde do běžných knihkupectví a knihkupeckých sítí a nemusí ji zachytit ani Národní knihovna, která však má nástroje, jak tyto „nesystémové“ knihy zaznamenat.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Dokážete zhruba odhadnout, jaký je podíl jednotlivých složek financování?

Odpovědi celkem: 21

Odpovědi respondentek*ů:

1. To je u každé knížky jiné.
2. Zhruba na třetiny, 3/3/3 (tržby, vlastní zdroje, crowdfunding – pozn. autorky).
3. Největší část představují granty a sponzoring, nejmenší tržby.
4. Ne.
5. U jednoho projektu 1/3 crowdfunding, 1/3 tržby, 1/3 vlastní prasátko.
6. Bohužel ne.
7. 20 %, 60 %, 20 % (vlastní zdroje, tržby, veřejné prostředky – pozn. autorky).
8. Obávám se, že ne. Zpočátku to byly ze 100 % vlastní zdroje, nyní je to 100 % tržby, ale nevím, kdy nastal zlom.
9. Tržby – většina. Vlastní zdroje, když mi chybí něco doplatit. Granty tak 10 až 15 %. Sponzoring – většinou nějaký barter, tipuju max. do výše 5 %, občas nějaká spolupráce oproti knihám apod. Crowdfunding – snažím se získat aspoň 20 % ceny projektu, někdy se podaří více, jindy méně.
10. Granty 70 %, tržby 15 %, redakce 15 %.
11. Ne.
12. Granty okolo 20 %, ostatní jsou tržby / vlastní zdroje.
13. Vlastní zdroje byly využity pouze v počátku projektu, nyní vyrábíme s ohledem na tržby.
14. Tržby 60 %, granty 35 %, sponzoring 3 %, 5 % crowdfunding.
15. Obecně cca 98 % granty; v r. 2019 crowdfundingová kampaň tvořila cca 40 % celkových ročních zdrojů; vlastní zdroje a tržby tvoří dosud procenta.
16. Vlastní zdroje a tržby 50 %, sponzoring 50 %.
17. Vlastní zdroje 75 %, tržby 15 %, crowdfunding 10 %.
18. Musela bych to spočítat, ale odhaduji, že 50 % granty a druhých 50 % to ostatní.
19. 100 % tvoří tržby.
20. Granty tvoří cca 60 %, zbytek kombinace tržeb a vlastních zdrojů.
21. Většina vlastní zdroje a příjmy z tržeb (crowdfunding supluje předprodej/tržby), granty u jednotlivých titulů do cca 30 % celkových nákladů. V celkovém ročním rozpočtu granty tvoří řádově jednotky procent, stejně tak sponzoring.

Komentář:

Nakladatelé ve čtyřech případech uvedli, že nedokáží odhadnout, v jakém poměru jsou jednotlivé finanční zdroje. Může to být tím, že na každý projekt (knihu) se tento poměr mění, některé jdou lépe zafinancovat z veřejných prostředků, některé z crowdfundingu.

Pouze dva nakladatelé uvádějí, že je jejich financování rovnocenné, mají tři stabilní zdroje a ty tvoří třetiny celkového rozpočtu. Padesát na padesát mají nastavené financování dva subjekty.

Ostatní mají dominantní jednu ze složek finančních zdrojů. Poměrně hodně nakladatelů má dominantní zdroj v tržbách, je to šest respondentů*ek, tedy asi třetina. V závěsu jsou čtyři nakladatelé, kteří mají dominantní zdroje v grantech, další tři subjekty čerpají především buď vlastní zdroje, nebo kombinaci vlastních zdrojů a tržeb.

V nějaké míře uvádí vlastní zdroje jedenáct subjektů, tedy cca polovina, významně se ale liší, do jaké míry je využívají. Někteří v řádu jednotek procent, někteří naopak významně a neobešli by se bez nich.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Tržby uvádí šestnáct respondentů*ek, ale také ve velmi různorodé míře, od jednotek procent až po 100 % jejich příjmů. Nakladatelů, kteří využívají pouze tržby, je minimum – tři –, přičemž jeden z nich uvádí, že tržby tvoří většinu a v případě potřeby doplácí z vlastních zdrojů.

Taková diverzifikace vyplývá z různorodého zaměření jednotlivých respondentů*ek. Někteří se snáze svou produkcí vejdou do dotačních výzev, jiní mají letitou komunitu, která knihy ráda podpoří skrze crowdfunding, další umějí najít vhodné sponzory a přesvědčit je, aby do knihy zainvestovali. Rozdíl může taky způsobovat, že každý nakladatel vznikl jindy a nezávislost nakladatelé (nezávislost ve smyslu, že jim pro chod nakladatelství stačí pouze tržby) získávají postupně, jak se rozšiřuje jejich portfolio knih, a tedy zdroje příjmů.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Jste otevřeni novým způsobům financování, které mohou zajistit vícezdrojovost?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Ano – 19

Ne – 2

Nevím – 4

Komentář:

Stejně jako u nových distribučních příležitostí i novým zdrojům financování (například crowdfunding) jsou nakladatelé poměrně otevřeni, což je dobrá zpráva, neboť obecně se soudí, že nakladatelé jsou poměrně konzervativní a nejsou otevřeni novým možnostem, rozvoji kompetencí atd.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

V případě, že žádáte veřejnou podporu, u kterých institucí podáváte žádosti?

N = 24 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Ministerstvo kultury – 19

Státní fond kultury – 10

Odbor médií a audiovizu MK – 2

Státní fond kinematografie – 3

Nadace Českého literárního fondu – 9

Instituty a ambasády zemí – 10

Zahraniční výzvy jednotlivých zemí – 8

Hl. m. Praha – 1

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Statutární město Opava.
- Zatím ne.
- Úřad vlády.
- Zatím jsem nežádal.
- Jedním ze zdrojů jsou rezidence, kde mohu tvořit sama knihy, které posléze vydávám.
- Doposud ne, jsme otevřeny možností žádat.
- Zahraniční nadace (Bader Philanthropies).
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví, Magistrát hl. m. Prahy.
- Stalo se tak 3× a už to dělat nebudeme, nikdy nám nikdo nic nedal.
- Nežádali jsme.

Komentář:

Jak odpovědi ukazují, grantových výzev je mnoho, přičemž nejpopulárnější je podpora vydávání knih oddělení literatury a knihoven na Ministerstvu kultury České republiky. Dále poměrně dost nakladatelů žádá u Státního fondu kultury a Nadace Český literární fond. Neopomíjenou skupinou jsou i instituty (Francouzský institut, Goethe-Institut atp.), ambasády různých zemí a zahraniční výzvy na překlady.

Velmi málo je zastoupen regionální rozměr – žádosti o podporu směřované ke konkrétním samosprávným celkům. Většina nakladatelství sídlí v Praze, ale na podpory vesměs nedosáhnou, neboť se musí téma projektu vztahovat k Praze, což málokdy splní. V grantové oblasti by byla nutná větší angažovanost žadatelů, aby podmínky nebyly nastaveny a priori tak, že mnohé vyřazují.

Dílní podpory lze získat i od dalších ministerstev a Úřadu vlády ČR, jak vyplývá z odpovědí, které přidali respondenti*ky. Čtyři nakladatelé také uvádějí, že zatím o žádné granty nežádali, jeden subjekt uvádí, že žádal třikrát a nic nedostal, což je pravděpodobně nešťastná náhoda, ze zkušenosti a z rozhovorů s nakladateli je zřejmé, že dosáhnout na veřejnou podporu není – v případě dobře postavené žádosti a smysluplného projektu – příliš problematické.

Otevřené otázky

Jaká jsou podle vás řešení, která by vám dlouhodobě pomohla?

N = 25 odpovědí

Přednastavené odpovědi – počet odpovědí:

Snížení/zrušení DPH – 15

Pevná cena knih – 15

Více veřejných prostředků v grantových výzvách – 12

Snazší distribuce k nezávislým prodejcům – 21

Lepší marketing malých nakladatelů – 17

Odpovědi přidané respondenty*kami:

- Možnost externí pomoci při podávání grantů. Granty bychom rádi využili, ale není to naše parketa, a proto se do nich nepouštíme.
- Snížení rabatu velkých distribucí.
- Pevnou cenu knih vnímám jako morální závazek vzhledem k našim knihkupcům. To druhé už je vyloženě jen s ohledem na nás.
- Větší podpora menších nakladatelů.
- Větší podpora menších nakladatelů, zafixování prodejní ceny u větších distributorů na určitou dobu (viz Francie).²⁵
- Sdílení zkušeností s jinými nakladateli; víceleté granty; jiné časové nastavení systému žádání, hodnocení a schvalování dotací; vydávání v koedících; zvláštní zřetel na malé nakladatele a jejich specifické potřeby v grantových řízeních.
- Pomohla by nám nová prodejní platforma (e-shop + distribuce), zaměřená na malá nakladatelství a obecně nekomerční knižní produkci. Vidíme také nevyužitý potenciál v projektu Česká knihovna, kde sice stát nabízí knihovnám prostředky na nákup knih, které by si jinak ze svého akvizičního fondu samy nepořídily, ale odbyt touto cestou je poměrně malý.
- Logičtější podpora ze strany Ministerstva kultury ČR, aby se nestavěly projekty a priori jako ztrátové... Podpora i pro knihkupce.

Komentář:

Z odpovědí vyplývá, že nepanuje shoda ohledně systémových řešení ani mezi malými nakladateli. Pevnou cenu knih podporuje sice více než polovina, ale žádné drtivé „vítězství“ to není, stejně tak u snížení/zrušení DPH. Co z odpovědí zde i výše vyplývá, že distribuce je pro většinu opravdu problém a uvítali by nějaké nové a systémové řešení. Dále nakladatelé považují za svou slabinu marketing, na který ovšem – jak také vyplývá z předchozích odpovědí – nemají ani capacity, ani peníze. I zde se nabízí vymyslet nějaké společné řešení.

²⁵ To je tzv. pevná cena knih.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Z přednastavených odpovědí nejhůře dopadla varianta navýšení grantových prostředků, což se může zdát překvapující, ale mnoho nakladatelů se snaží dlouhodobě se od grantů oprostit. Ne vždy se to však – jak je také patrné z předchozích odpovědí – daří.

Z jednotlivých dopsaných odpovědí se jeví jako podnětná revize programu Česká knihovna, který je dlouhodobě ne zrovna přínosný. A také z odpovědí vyplývá jasná potřeba intenzivnějšího sdílení zkušeností, možností atd. mezi malými nakladateli.

Zmiňovaná podpora Ministerstva kultury ČR, která dává prostředky pouze do výše ztrát, se zde sice objevuje jen jednou, ale pro mnoho nakladatelů je toto dlouhodobě nesrozumitelné a předmětem nejasností.

Jaký je váš výhled do budoucna? Co byste si přál*a, co očekáváte apod.

N = 23 odpovědí

Odpovědi respondentek*ů:

1. Optimistický, knihy budu dále vyrábět a doufám, že čtenářů bude přibývat.
2. Chtěla bych, aby se trh choval férově, když mu to nejde samo, aby byl nějaký zásah státu pro ochranu malých nakladatelů.
3. Rozvinout spolupráci mezi malými nakladateli a nezávislými knihkupci.
4. Přáli bychom si, aby nás náš projekt začal živit a mohli jsme se mu věnovat na 100 %.
5. V podstatě raději neočekávám nic. Je celkem možné, že v budoucnu své činnosti zanechám nebo ji pozastavím.
6. Výhled dobrý, edičák plný. ☺
7. Nakladatelství má velké vnitřní problémy – nic nečekáme. Přáli bychom si pevné ceny knih.
8. Větší zájem veřejnosti o nezávislé nakladatele, nákup přímo u vydavatele.
9. Abychom nemuseli nakladatelství zavřít. ☺
10. Zůstat podobně velcí, ale dělat svou práci ještě lépe a být za ni placeni odpovídajícím způsobem.
11. Potřeboval bych více času a síly se věnovat nakladatelství.
12. Rozšíření řad vnímavého čtenářstva.
13. Jsme pozitivní, nastalá situace nás nutí improvizovat. Tržby značně klesnou, doufáme v lepší vyhlídky.
14. Doufám, že se knihy nepřestanou prodávat, a věřím, že se bude dařit naše knihy dostávat k těm, kteří je potřebují, a to nikoli jen aktuálně/akutně, ale i preventivně.
15. Přejeme si především takový objem prostředků, který by nám umožnil se této práci věnovat v našem hlavním pracovním čase, aby nebylo nutné mít pro tuto práci druhou práci, a tudíž bychom mohli nakladatelství rozvíjet takovým směrem a takovou rychlostí, jak bychom si přáli my, autoři i stále se zvětšující publikum.
16. Přáli bychom si upevnit pozici na trhu a nebýt tolik ovlivňováni aktuální finanční situací či prioritami donátorů, neboť současná tvorba romských autorů vzniká bez ohledu na tyto vlivy a je na nás, bychom na to uměli vždy a za všech okolností reagovat a nebrzdit přirozený proces v romské literatuře.
17. Omezit vydávání a více se těšit z jednotlivých knih.
18. Minimálně to udržet v současném stylu a tempu. Nemáme ambice nijak výrazně růst a vydělávat spoustu peněz, ale nechceme ani zaniknout. Líbilo by se nám, aby se o malých nakladatelstvích více vědělo, aby byli víc vidět v knihkupectvích. To je ale vzhledem k malým nákladům a často nulové investici do propagace těžké, pro velké distributory nejsme nijak atraktivní, a proto nejspíš dál budeme zařazení někde vzadu v poličce s knížkou o jednom kusu, zasunutém hřbetem mezi zaprášené knihy. Bylo by skvělé, kdyby se nezávislá knihkupectví rozrostla i mimo Prahu, vadí nám, že naše knihy mají adekvátní příležitost zaujmout v podstatě pouze v Praze.
19. Aby se nesnižovaly finance v grantových výzvách, jak už MK avizovalo, naopak, aby se podpora navyšovala, jako je tomu například v Německu.
20. V následujícím roce zůstaneme kvůli nejistotě na trhu jen u jednoho vydaného titulu a pak se uvidí. ☺
21. Musíme se více zaměřit na vlastní aktivity a spolupráci s nejrůznějšími subjekty, dále na on-line aktivity atd.
22. Nejasný.
23. Bohužel zmenšení kamenné distribuční sítě a úbytek knihkupců, zejména v regionech. V e-shopech začal nakupovat i ten, kdo do roku 2020 nechtěl.

Komentář:

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Optimisticky vyhlíží čtyři nakladatelé, vysloveně negativně pouze jeden. Žádná očekávání nemají tři respondenti*ky, dva doufají, že se udrží v současném stavu, dva, že nebudou muset skončit, a dva naopak, že budou růst tak, aby je nakladatelství mohlo naplno živit. Jeden uvádí, že možná činnost ukončí či pozastaví. Mezi dalšími přáními a výhledy jsou zmíněny větší osvěta o malých nakladatelích, větší férovost trhu, pevné ceny knihy, zlepšování a upevňování pozice malých nakladatelů, víc času a síly a tři nakladatelé si přejí větší spolupráci nezávislých subjektů – knihkupců a nakladatelů.

Je zřejmé, že každý nakladatel přistupuje ke své situaci jinak. Vyplývá to z jejich rozdílného zaměření i potřeb, malí nakladatelé jsou prokazatelně různorodá skupina, a logicky tedy doufají v rozdílné věci. Obecně ale lze vyzorovat, že až na jednoho nakladatele nikdo neuvažuje o ukončení činnosti a všichni hodlají udělat maximum, aby na knižní scéně zůstali. To je velmi pozitivní.

Závěry výzkumu

- Nakladatelé odpovídali na většinu otázek, obava, že nebudou chtít svá data sdílet, se nepotvrdila.
- Nakladatele jejich nakladatelství většinou neživí, někteří by o to stáli.
- Malí nakladatelé nemívají zaměstnance*kyně, najímají si externí – obvykle pravidelné – spolupracovníky*ice.
- Jednotlivé redakční práce odměňují vyššími honoráři, než jak je nastaven úzus. Usilují o smysluplné odměňování.
- Nakladatelé mají diverzifikované distribuční kanály.
- Knihkupecké rabaty jsou u všech respondentů*ek nižší než distribuční. Distribuční se pohybují většinou od 50 % výše.
- Nakladatelé mají diverzifikované příjmy – většina uvádí alespoň dva až tři zdroje příjmů, jejich poměr je značně různorodý.
- Ne všichni nakladatelé využívají veřejné prostředky v takové míře, jak se obecně soudí a jaký byl výchozí předpoklad.
- Nakladatelé se ani zdaleka neshodují na systémových řešeních typu snížení/zrušení DPH a pevná cena knih. Nelze říct, že jsou malí nakladatelé jednotní.
- Z šetření vyplývá, že malí nakladatelé ovšem stojí o systémová řešení v oblasti distribuce, zároveň se nebrání ani těsnějšímu propojení mezi sebou.
- Jako zásadní systémové řešení je i nutná restrukturalizace dotací přidělovaných MK a SFK a navýšení rozdělovaných prostředků.

Analýza grantových titulů a podpůrných prostředků

Jsme si vědomi, že v současné, ekonomicky složité době nelze počítat s navyšováním prostředků určených na podporu literatury. Domníváme se, že je třeba kriticky zhodnotit stávající grantové tituly, jejich nastavení a třeba i drobnými změnami přispět k efektivnějšímu rozdělování finančních prostředků. Zároveň je třeba zabývat se i dlouhodobější vizí.

Podporu bibliodiverzity, o níž by mělo být usilováno, lze zavést na různých úrovních. Příklady nacházíme v mnoha zemích. Spojené království Velké Británie a Severního Irska nám mohou sloužit jako příklad země, kde se podařilo zachovat velmi pestrý knižní trh, existuje zde řada literárních časopisů a literárních rubrik v periodickém tisku, je zde síť nezávislých, vzdělaných knihkupců a literatura je silně provázána s filmovým a televizním průmyslem, což přináší další export děl a zvyšování tzv. soft power Velké Británie. Jistě ne všechny příklady dobré praxe lze aplikovat v Česku, některé jsou zřejmě nedosažitelné, například norský velkorysý program na podporu nákupů do knihoven. Zásadní krok v dotačním systému provedlo Slovensko, jejich Fond na podporu umenia je nám v mnohém inspirací a v mnoha ohledech naplňuje představy o systému transparentního rozdělování finančních prostředků.

Také je třeba zvážit přerámování obecného uvažování o grantech a dotacích. V České republice je typické podporovat projekty zaměřené na výstupy, aktivity a kontrolovatelné výsledky, nikoli ty, které jsou zaměřeny tzv. na činnost, jakožto kontinuální, systematickou práci, která může, ale nutně nemusí nést výstupy a výsledky bezprostředně navázané na prováděné činnosti/aktivity. V zahraničí ale vidíme narůstající opačný trend, tedy podporu kontinuity a soustavné činnosti (Irsko a nepodmíněný příjem pro 2000 umělců po tři roky, Norsko a systém stipendií na tvorbu atd.) Je třeba začít obecně uvažovat o dotační podpoře jinak a udržitelně. Jako výchozí koncept nám může posloužit například rozšiřující se pojem „nerůstu“.²⁶

Státní fond kultury / Arts Council

Z mnoha důvodů se jako smysluplné řešení řady problémů s udělováním dotací jeví transformace Státního fondu kultury na instituci typu Arts Council, případně zřízení nové instituce Arts Council po vzoru zahraničních. Podobně u nás funguje Státní fond kinematografie. Na řadě příkladů vidíme benefity těchto institucí zřízených státem, které rozdělují finanční prostředky na kulturu. Jedním z benefitů je jednotnost systému, přehledné nastavení dotačních titulů na jednom místě pod správou jedné instituce a také – ve smyslu časovosti – fungování mimo rozpočet státu. Forma mimorozpočtových fondů prokazatelně v zahraničí nabízí mnohem širší možnosti podpory – například víceleté dotace – právě proto, že se nemusejí řídit ročními cykly.

²⁶ Více např. zde: <https://a2larm.cz/2019/11/co-nam-prinese-nerust-pohodu-pro-vsechny/>

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Z hlediska malých nakladatelů by založení Arts Councilu přineslo řešení v dlouhodobějším financování. Malí nakladatelé již dlouho volají po možnosti víceletých dotací na ediční plány. Toto řešení by pro řadu z nich znamenalo stabilitu. Žádat každý rok na konkrétní titul je náročné, výsledek nejistý, přičemž nakladatel musí zajistit práva, v rámci fiskálního roku získá přidělenou dotaci (a to mnohdy až v polovině daného roku) a do konce fiskálního roku musí titul vydat, řešením je žádat pouze o víceletý grant, ale stále jen na jeden konkrétní titul. Přičemž činnost řady nakladatelů dlouhodobě známe, dokážeme zhodnotit kvalitu jejich práce a přínos pro obor a bibliodiverzitu. Možnost žádat na ediční plán, například na 3 roky, by pro ně znamenalo větší klid na samotnou práci. U dotací udělovaných Ministerstvem kultury toto samozřejmě není možné kvůli zákonu o rozpočtu a fiskálnímu roku. Zřízení Arts Councilu, ať už založením či restrukturalizací Státního fondu kultury by tento konkrétní problém vyřešilo.

Zároveň se domníváme, že vytvoření fondu po vzoru obdobných institucí fungujících v zahraničí, by bylo benefitem pro celou literární scénu. Typicky jsou organizace rozděleny na ty exportní a na ty „supportive“, které pečují o dění uvnitř. Jako model může sloužit Norsko, kde se o valnou většinu podpor tamních literátek a literátek stará Arts Council Norway, který zároveň disponuje datovým a analytickým oddělením. Pro export funguje agentura NORLA (Norwegian Literature Abroad), která se pak stará např. i o stipendia pro překladatele ze dalších zemí, ale už nikoli o „vnitřní“ podpory. Zřízení Arts Councilu by tedy také přispělo k vyjasnění pozic jednotlivých exportních agentur, v případě literatury Českého literárního centra, které by se mohlo specializovat na svůj primární účel, tedy export (více viz dále).

Hodnotící kritéria dotací

Cílem státní podpory, a tak je to i definováno v zadáních dotací, je podpora knižní rozmanitosti a umělecky náročné literatury. Domníváme se, že hodnotící kritéria by mohla být obohacena o aktuální témata. Například v Rakousku se hodnotí vedle profesionality a kvality, také spravedlivé odměňování (viz dále). Rovněž téma ekologie a udržitelnosti prostupuje do nejrůznějších aspektů našich životů, literární provoz není výjimkou. Níže uvádíme podněty pro zohlednění kritérií při hodnocení žádostí:

1. udržitelnost a ekologie: při hodnocení žádostí zohlednit lokálnost výroby (podporovat pouze tituly vyrobené v ČR); ekologický aspekt vstupů: papíry s ekologickou certifikací, např. FSC či PEFC; použití ekologicky šetrných barev při tisku; tisk v ekologickém provozu
2. společenská odpovědnost: férový přístup k zaměstnancům, respektive spolupracovníkům, adekvátní odměny za odvedenou práci, férové honoráře.

Z průzkumu, který jsme vedli mezi žadateli o dotaci, vyšlo najevo, že nejen neúspěšní, ale i úspěšní žadatelé, kterým je žádost krácena, postrádají zpětnou vazbu ke svým žádostem, a to např. grantovými tituly. Žadatelům by v další práci velmi pomohlo, získat od komise vyjádření, proč jejich žádost neuspěla, nebo byla zkrácena, aby se příště vyvarovali chybám nebo nedostatkům v žádost, přičemž stačí např. dvouvěte vyjádření komise. I to je, jak jsme zjišťovali, standardem v zahraničí.

Uznatelné náklady

Zvláště u akcí, případně bude-li vytvořen projekt na podporu asociací, by mělo být možné mezi uznatelné náklady zařadit právní služby, účetní služby a vedení projektu. Ve stávajících výzvách Národního plánu obnovy tyto služby nemohou být zahrnuté mezi výdaje, přičemž při účtování náročnějších projektů se bez kvalifikované účetní nelze obejít, stejně tak zabýváme-li se systémovými problémy, nebo u projektů uzavíráme smlouvy, potřebujeme relevantní právní služby. Vedení projektu je kapitolou samo o sobě – vedení projektů je časově a produkčně poměrně náročná a zodpovědná činnost, která by měla být finančně ohodnocena.

Rovněž pro neplátce DPH znamená nemožnost uplatnění DPH do výdajů značný problém – reálně musí dofinancovat DPH z vlastních prostředků.

„Do výše ztrát“

Víme, že podmínka „do výše ztrát“ je nezbytná vzhledem k administraci dotací skrze ministerstvo, resp. v momentě, kdy jsou dotační prostředky alokovány ze státního rozpočtu. Nicméně je nezbytné uvést, že v literární praxi je to nesmysl a nelze v žádosti „modelovat“ ztráty. Je to tedy jakási úlitba systému, o které dlouhodobě odborná veřejnost ví, že je to „nezbytné“, ale reálně, v praxi, nijak nefunguje. Obvykle o tomto nesouladu systému s praxí vědí i (bývalí) členové a členky komisí, se kterými jsme mluvili.

I toto by bylo možné vyřešit, pokud by dotační tituly spadaly pod funkční Arts Council a bylo by možné uplatnit systém např. spoluúčasti ve výši cca 5 až 10 %, jako to má například Slovensko.

Projekt Česká knihovna

Program Česká knihovna je realizovaný prostřednictvím Moravské zemské knihovny. Citujeme z definice projektu: „Tento veřejně prospěšný projekt podporuje odbyt nekomerčních a komerčně problematických titulů uměleckých děl české literatury, české ilustrované beletrie pro děti a mládež, vědy o literatuře a jejich distribuci do uvedených knihoven dle jejich vlastního výběru.“ Ve výběru knih doporučených knihovnám k nákupu se ovšem objevují tituly, které citované zadání nespĺňují – knihy mainstreamové, vydávané největšími nakladatelstvími působícími na českém trhu. Byť tento typ knih nepřevažuje, v očích odborné veřejnosti tato skutečnost znevažuje vnímání kvality a účelnosti programu.

Zpětnou vazbu jsme získali i rozhovory s akvizitéry knihoven. Forma prezentace programu, tedy excelová tabulka, kterou akvizitěři obdrží a z níž mají příslušné tituly vybírat, je poněkud problematická. Ačkoli nakladatelé zasílají anotace a ukázky knihy, tyto se dostanou pouze ke komisí, nikoli ke knihovníkům. V současné době by jistě neměl být problém vytvořit pro knihovníky vstřícnější prezentaci titulů, který by jim umožnil snazší a zodpovědnější výběr titulů, například jednoduchou webovou prezentaci.

Domníváme se, že program Česká knihovna má i do budoucna mnohem větší potenciál, pokud jde o bibliodiverzitu u nás, pokud by se podařilo změnit prezentaci vybraných titulů a navýšit finanční prostředky pro tento zavedený program.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

V současné době i drobné úpravy, tedy vyjmutí mainstreamových titulů a uživatelsky přívětivější forma nabídky knihovnám, mohou tomuto programu dát patřičnou váhu.

Financování asociací

V aktuální grantové politice zcela titul na podporu, rozvoj a fungování profesních asociací. Na příkladech ze zahraničí vidíme, že asociace jsou pro ministerstva kultury či organizace ministerstvy zřízené, důležitým a nezbytným partnerem při stanovování priorit, naplňování kulturní politiky, slouží jako most mezi státním aparátem a knižním provozem. Asociace sdružující profesionály knižního trhu znají potřeby jednotlivých aktérů, dokáží zohlednit praktická hlediska a dopady různých opatření na reálný provoz. V severských zemích mají asociace status odborových svazů, to je u nás v současné době nerelevantní, nicméně je potřeba systémově podporovat organizace, které se o jednotlivé tvůrce a tvůrkyňe starají a zároveň velmi dobře fungují jako přemostění. Asociace nelze chápat jako sdružení, která hájí pouze vlastní zájmy, chtějí lobbovat za finance pro obor a jsou „nepřátelé“ systému kritizující jakýkoli krok státu. Spolupráce asociací a státu naopak může přinést užitek v efektivnějším nakládáním s prostředky a lepším cílením kulturní politiky, která zohledňuje reálné potřeby oboru na domácí scéně. Asociace se sdružují na mezinárodní úrovni, pracují tak na networkingu, předávání zkušeností, mohou být i přínosem při šíření naší kultury v zahraničí. V neposlední řadě asociace sdružující profesionály připravují programy na vzdělávání svých členů, pracují na zlepšení postavení profesionálů na knižním trhu. Toto vše v současnosti dělají dobrovolníci (Asociace spisovatelů, Obec překladatelů), nebo nárazově, pokud je otevřena příslušná výzva, využívají financování ze zahraničních zdrojů (např. AMANAK, Překladatelé Severu). Na dobrovolnické bázi však tyto asociace nemohou adekvátně kontinuálně pracovat a nelze očekávat, že profesionálové, jejichž práce je podhodnocena, budou schopni sami z vlastních prostředků financovat chod asociací. I v tomto ohledu bychom měli usilovat o přiblížení se západním zemím a v rámci podpory bibliodiverzity a nerůstu vytvořit program pro posílení profesních asociací, které by bylo přímo navázáno na výše zmíněné přerámování našich úvah o dotacích a posunutí se od „hmatatelných“ výsledků ke kontinuitě a udržitelné činnosti.

Stipendia na základě zákona č. 203 Sb. (a analogická výzva NPO)

Za stěžejní pro tvůrčí činnost považujeme stabilní systém rezidencí a stipendií. Situací autorek a autorů se podrobně zabývá zpráva a výzkum Asociace spisovatelů, není tedy nutné zabíhat do podrobností. Pakliže je jednou z variant zavedení statusu umělce a umělkyně pomocí aktualizace zákona č. 203, apelujeme společně s tím i na úpravu stávající podoby stipendií. Níže poukazujeme na problematické momenty. Vycházíme z připomínek, které jsme formulovali společně s dalšími asociacemi k analogické výzvě NPO, která dle vyjádření ministerských úředníků (schůzka 28. listopadu 2022) nastiňuje, jak by se stipendia do budoucna měla změnit. Tyto navrhované změny nejsou dostatečné.

V první řadě je nezbytné odstranit podmínku, kdy je možné žádat pouze dvakrát za život. Stipendia musí fungovat jako systémová podpora, nikoli jako instance „poslední záchrany“.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

Dále je potřeba navýšit přerozdělované prostředky a upustit od finančního škálování literárních druhů, které je nedůstojné. Zároveň to působí, že je poezie méně podporována, protože její komerční zásah je menší než prózy. Přitom ale – z principu instituce jakou je ministerstvo kultury – vyplývá, že na potenciální zisk/komerční úspěch nemá být brán zřetel, neboť jde o umění, kulturu a kvalitu a podporu lidí, kteří toto tvoří. Tím spíše je tato škála alarmující.

Stejně tak je třeba navýšit maximální výši podpory (nyní 100 000), dokud se částky nezvýší, jedná se pouze o „výpomoc“ nikoli plnohodnotné stipendium (opět upozorníme na minimální důstojnou mzdu: 34 000 mimo Prahu, 40 000 v Praze), což – vzhledem k nestabilní jiné podpoře – nepostačuje. V neposlední řadě je nezbytné stipendia otevřít začínajícím autorkám a autorům, tedy odstranit podmínku, která vylučuje ty, kteří studují jakýkoli stupeň studia. Tato podmínka vylučuje jednak ty, kteří si například dodělávají dálkově vzdělání (typicky třeba pedagogiku), aby se uživilí, ale také začínající tvůrkyňe a tvůrce na magisterských oborech a především doktorátech. Argument, že tito mohou čerpat podpory na akademické půdě, je lichý. Na tvůrčí činnosti začínající vědci a vědkyně nemají jak dosáhnout, neboť žádné takové podpory v akademickém světě neexistují. Tzv. tvůrčí volno se v našem akademickém prostoru týká pouze těch, kteří mají smlouvy, garantují obory atd., tedy typicky zajištěných seniorních akademiků nikoli těch, kteří teprve začínají.

Zároveň není stabilně vypisována výzva pro začínající autorky a autory například skrze České literární centrum. Podpora těchto autorek a autorů je tedy zcela nahodilá a nesystémová (pokud už se nějaká vůbec objeví) a možnost žádat stipendia na základě 203 by byla alespoň jednou stabilní možností.

Níže připojujeme vyjádření laureátky Ceny Jiřího Ortena a básnířky Alžběty Stančákové.

Vyjádření autorky Alžběty Stančákové k dotační výzvě 6/2022: *Rozvoj kompetencí pracovníků KKS: individuální tvůrčí a studijní projekty (reakce autorky)*

Jakkoliv si autorská obec váží podpory pro individuální tvůrčí a studijní projekty, je třeba nastínit, že její aplikace ve výzvě 6/2022 je až na výjimky nepoužitelná pro soudobé literáty a literátky.

Předně – účetnictví či vyúčtování se běžně provádí v týmových projektech, součástí týmu pak zpravidla bývá účetní, který/která se je k tomu kvalifikovaný/kvalifikovaná. Literatura ale není týmovou záležitostí. V případě, kdy má vlastní projekt vyúčtovat autor či autorka, nastává problém – jen náklad za účetní je pro dané osoby nadstandard. Neudržitelně zní také povinnost vytvoření dalšího bankovního účtu kvůli danému (jednorázovému) stipendiu. Ta je opět pochopitelná např. pro organizaci divadelního festivalu, ne však pro individuální autorskou činnost.

Zásadní problém nastává v případě definice samotné tvůrčí činnosti.

Předně – náklady na projekt: tvůrčí činnost se liší od vedení firmy se zaměstnanci a vybavením. Básník*básnířka či prozaik*prozaička zpravidla píše na svém počítači či do svého poznámkového bloku, příjmy z umělecké činnosti jsou nízké, hlavní náklady, které řeší, vyplývají z běžných lidských

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

potřeb jako je nájem, topení, elektřina, jídlo či ošacení. Tyto náklady lze např. do žádostí o podporu umělecké činnosti žádat v Rakousku, viz:

https://www.ksvf.at/rechtliches?file=files/CONTENT/PDFs_Rechtliches/191018_Richtlinie_Oktober%202019.pdf&cid=598, bod 4.1.:

Podpora pro pokrytí nezbytných životních nákladů

Nezbytné životní náklady jsou základní lidské potřeby, tj. jídlo, ošacení, strava, ubytování (včetně vytápění), osobní hygiena, vybavení domácnosti a další nezbytnosti pro každodenní život. Nezbytné životní náklady spojené s uměleckou činností lze zohlednit při vyúčtování příspěvku.

Tyto potřeby jsou ale zpravidla přehlíženy. Autořky/autoři slovesných děl přitom často žijí nízkonákladově proto, aby jim zbylo co nejvíc času na tvorbu. I pár tisíc na běžné životní potřeby tak může pomoci.

Dále – (doporučené) rozdělení podpory dle toho, zda se jedná o poezii či prózu: způsob dělení, který výzva nastavuje, působí na autory či autorky poezie pejorativně. (A tato dichotomie je zakořeněná dlouhodobě, poezie byla vždy méně „lukrativní“ než próza – o to smutnější je pak číst, že tu nejméně výtěžnou součást literatury výzva tak ostentativně vyčleňuje). V obou případech ale autor či autorka nad textem stráví mnoho času a obě činnosti vyžadují naprosté soustředění. (Covid podpora pro literáty vypsaná ČLC např. kategorie rozdělovala v rámci komisí, výše podpory ale byla pro prozaická i básnická díla tatáž.)

Nepřátelská podoba výzvy pak souvisí i se skutečností, že jsou z ní vyloučeny osoby, které v současné době studují. Studium se přitom s uměleckou tvorbou nevyklučuje – naopak, řada osob se právě při studiu literární či jiné tvorbě věnuje. (Zde je souvislost i s překladatelskou činností, té se věnují studenti či studentky filologií, umožňuje jim to při studiu získávat zkušenosti v oboru, jejich finanční ohodnocení ale není dostatečně vysoké, a není v tomto případě ani možné, aby jim rozdíl vykompenzovala zmíněná podpora; osoby zapsané v doktorském studiu už ani nemají úlevy na pojištění, výše PhD. stipendií je v České republice všeobecně tristní).

Pro to, aby v České republice vznikala kvalitní literatura, která čtenářskou obec opravdu nadchne, a kterou lze dále exportovat do zahraničí, chybí ze strany státu vstřícnost a základní zajištění. Neplatí totiž, že „dobré umění si na sebe vydělá a umí se prodat“. Kvalitu literárního díla komerčním prizmatem posuzovat nejde. Je třeba začít oceňovat literární profesionály a profesionálky a považovat jejich tvorbu za plnohodnotnou činnost.

České literární centrum

Činnost Českého literárního centra je stěžejní pro export literatury do zahraničí. Jeho role je však nedocenená hned v několika aspektech. V první řadě je ČLC hluboce podpersonalizované. Na naše

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

cca čtyři plné úvazky připadá v analogické agentuře NORLA osm stálých zaměstnanců, a to – jak uvádíme dále – za situace, kdy v Norsku vychází o cca 5 000 titulů ročně méně než u nás.

Zároveň se v takto zásadní instituci setkává několik činností – jednak propagace literatury v zahraničí, jednak příprava knižních veletrhů, přestože Moravská zemská knihovna má ještě samostatné oddělení knižních veletrhů, a v neposlední řadě i podpora autorek a autorů skrze rezidence a tvůrčí stipendia (např. v Broumově), tedy podpora dovnitř. V zahraničí jsou přitom tyto činnosti typicky outsourcovány do několika departmentů či agentur.

Nejasná a nešťastná je i právní situace ČLC. Přestože je v zahraničí standardní, aby instituce takového dosahu a významu byla samostatnou organizací/institucí – ať už formou národních agentur, nebo samostatných oddělení arts councilů apod. – u nás sice sídlí v Praze, ale je pouze jedním z oddělení příspěvkové organizace Moravské zemské knihovny. Ani umístění právě pod MZK není příliš srozumitelné, protože analogické agentury pro ostatní umělecké druhy (hudba, tanec, divadlo...) jsou sdruženy pod Institut umění – Divadelní ústav. To, že se jedná pouze o jedno z oddělení velké PO, pak také znemožňuje úplnou transparentnost a možnost veřejné kontroly, což je u instituce takového významu problematické.

V situaci, kdy literatura na rozdíl od jiných uměleckých oborů nedisponuje žádnou veřejnou uměleckou fakultou, není možné zde tvůrčí psaní prakticky studovat, systémová podpora je podhodnocená atd., by skutečně významně pomohlo, kdyby bylo ČLC samostatnou a nezávislou organizací s adekvátním personálním obsazením a adekvátním rozpočtem.

ČLC se nicméně i přesto daří autorkám a autorům pomáhat a jeho význam je stěžejní. Bylo by skvělé tuto zásadní aktivitu docenit.

Příklady dobré zahraniční praxe

V závěrečné kapitole našeho výzkumu přinášíme dobré příklady ze zahraničí, které by mohly být inspirací pro řešení u nás. Následující země jsme vytypovaly z různých důvodů, které popisujeme dále. Je samozřejmě nezbytné nabízená řešení a přístupy upravit k podmínkám a situaci u nás, zároveň je ale dobré pracovat s vědomím, že jsme součástí evropského prostoru, který stojí na společných kulturně-společenských základech a naše situace není natolik speciální, abychom museli vymýšlet zcela nová opatření.

Norsko

Analýzu norského trhu a některých podpůrných opatření jsme zvolili vzhledem k léta trvající úspěšnosti norské literatury po celém světě a také vzhledem k propracovanému systému podpory literatury.

Obecná situace:

V první řadě je třeba komparovat knižní trhy obecně. V Norsku vychází ročně průměrně 10 000 knih při cca 5,4 milionech obyvatel. Oproti tomu v ČR vychází průměrně 15 000 knih při cca 10,7 milionů obyvatel. Z toho jasně vyplývá, že na počet obyvatel má norský knižní trh větší objem.

Roční obrat norského knižního trhu byl v roce 2020 více než 612 milionů eur²⁷, český knižní trh průměrně vykazuje cca 325 milionů eur²⁸. Rozdíl je tedy téměř 100 %, přestože má Norsko poloviční populaci.

Norský knižní trh je podle zjištění našeho výzkumu značně diverzifikován, co se nabídky titulů týče, rozložení trhu je ovšem mnohem sjednocenější a do značné míry monopolizované. Stejně jako v ČR na trhu funguje několik velkých firem, která vlastní zároveň nakladatelství a knihkupecký řetězec, případně s velkým řetězcem úzce spolupracují. Mezi největší nakladatelské značky patří: Cappelen Damm, Gyldendal, Vigmostad & Bjørke and Aschehoug. Mezi největší řetězce patří například Norli a Arch. Zároveň samozřejmě funguje i nezávislá scéna, nicméně většina takových nakladatelství a knihkupectví je na trhu dvacet a více let.

Co je v Norsku oproti ČR zjevné, je značná sjednocenost ve svazových organizacích a asociacích. Existuje zde např. systém tzv. rámcové smlouvy mezi asociací překladatelů a asociací nakladatelů, kterou se všichni členové musí řídit a která ochraňuje tvůrce od nevýhodných podmínek. Stejně tak je – podle majitelky nakladatelství no compredo press –, že státní instituce (ministerstvo kultury) zve k jednáním zástupce vše stran – ať korporací, nebo nezávislých subjektů. Je běžné vyslechnout a zapracovat připomínky všem (nyní je v Norsku v procesu nastavení maximálních možných slev na knihy). Jednotlivé zájmové skupiny vystupují tedy víceméně jednotně a lobbují za všechny své zástupce. Co ovšem chybí je asociace zaměřená přímo na malé/nezávislé nakladatele, kteří mají do určité míry jiné zájmy a potřeby než velké korporátní nakladatelství.

²⁷ <https://www.statista.com/statistics/647850/book-market-revenue-in-norway/>

²⁸ https://www.sckn.cz/file/wysiwyg/files/Zprava_o_ceskem_kniznim_trhu_2020.pdf

Co je letitým problémem norského knižního trhu, je tisk. Před lety zkrachovaly největší tiskárny a je běžné dnes tisknout v zahraničí, především v Litvě. Nakladatelé uvádějí, že se jim stále více vyplatí dovézt knihy ze zahraničí, než tisknout po menších nákladech přímo v Norsku.

Malí nakladatelé se – podobně jako v ČR – nedokáží často uživit výhradně nakladatelstvím. Zvláště pokud vznikli v posledních cca 10 letech. Pokud o to stojí, je nezbytné se posunout více do mainstreamu anebo ubrat na kvalitě své produkce. Mnoho z nich má proto jiné zaměstnání a nakladatelství nemají v první řadě pro zisk.

Odlišnosti od českého trhu:

Je několik aspektů, kterými se knižní trh v Norsku výrazně odlišuje. V první řadě v podstatě neexistence tzv. komisionního prodeje. Knihkupecké řetězce knihy odkupují, mají ovšem po nějaké době možnost zboží vrátit. Nicméně přesto neleží celá finanční zátěž na nakladateli, který čeká měsíce od vydání na peníze, protože nejprve se knihy musí prodat. Nakladatelé tedy mají do značné míry „živější“ cash flow.

Je také běžné, že si knihy objednávají samostatné pobočky, tudíž nabídka může být i v řetězcích rozmanitější. Obecně je zřejmé, že jsou jednotlivé pobočky knihkupectví autonomnější.

Malí nakladatelé také často fungují mimo běžné distribuční systémy, tisknou velmi malé náklady (v malých tiskárnách v Norsku) a využívají své distribuční kanály (akce, e-shop). Je tam tedy poměrně dost rozšířena praxe menších „labelů“, které neprocházejí klasických distribučním kolečkem.

Norský knižní trh na rozdíl od českého pracuje s legislativou pevné tzv. ceny knih. Nicméně systém, který v Norsku funguje, je odlišný od například francouzského nebo německého. Všechny vydané knihy jsou v „ochranné“ době do 1. května následujícího roku. Pak mohou být zlevněny. V praxi to znamená, že pokud kniha vyjde 15. května, je chráněna prakticky celý rok. Pokud ale vyjde 15. dubna, je chráněna pouze dva týdny. Prvního května tedy začínají především v řetězcích masivní slevy až 80 %. Proti takovému zlevnění se nakladatelé vymezují, proto je nyní v jednání zastropování maximální výše těchto slev.

Pravděpodobně nejzajímavějším rozdílem mezi ČR a Norskem je propracovaná a koncepční státní kulturní politika, která je v podstatě již několik desítek let neměnná, resp. její hlavní cíle. Podle Diny Roll-Hasen Norsko nastavilo svou kulturní politiku už v 60. letech minulého století (podobně jako jiné severské státy) a akcentovalo význam literatury jako součást tzv. soft-diplomacie a začalo se soustřeďovat na export a podporu. V sedmdesátých letech začaly do norské ekonomiky proudit nemalé částky z ropného průmyslu, nicméně Roll-Hansen poukazuje na to, že to není nejdůležitější aspekt (a za pravdu jí dávají příklady ostatních severských zemí, které nedisponují ropným bohatstvím a přesto se jejich literaturám v zahraničí víc než daří). Za ten hlavní považuje právě kontinuitu. Norská agentura zaměřující se na export byla založena v roce 1978 a od roku 2004 přispěla k překladu více než 7 000 knižních titulů do nejméně 70 jazyků.²⁹

²⁹ <https://norla.no/en/about-norla>

Zároveň se Norsko zaměřuje na podporu oběhu literárních děl i uvnitř země a disponuje systémem pro udržitelnou a dlouhodobou podporu. Roll-Hansen uvedla, že bez aktivní podpory státu není možné udržet kvalitní, bibliodiverzní knižní prostředí a vysokou knižní kulturu.

Ke kontinuitě přispívá též stabilní vládní klima, kdy – jak uvedl nakladatel William Stormdal – se obecně v rovině sociálních a kulturních opatření příliš neprojeví, zda je u moci pravicová či levicová vláda. Kulturní politiky státu se mocenské boje příliš nedotýkají. To je odpověď na otázku, proč se norské (a obecně severské literatury) v posledních cca deseti až patnácti letech v zahraničí tak daří. Norsko vytvořilo důstojné podmínky pro knižní profesionály, kontinuálně podporuje producenty (nikoli projektově), podporuje i propojení komerčního sektoru s neziskovým a zaměřuje se skrze NORLA na aktivní export³⁰.

Roll-Hansen také vidí sílu právě v tom, že stát aktivně do trhu vstupuje, je v dialogu se všemi subjekty, spolupracuje s asociacemi a zveřejňuje bezplatně (!) veškerá dostupná data.

Příklady dobré praxe:

1. Z našich zjištění jasně vyplývá, že je nezbytné ke kulturnímu a kreativnímu odvětví knih přistupovat koncepčně a zajistit kontinuální kulturní politiku. Politiku, která si jasně vymezí, jaké jsou její priority v oblasti literatury, která si definuje, co pro národní a mezinárodní zájmy státu literatura znamená a jaké z toho vyvodí (podpůrné) prostředky a regulace. Rozdíl oproti ČR v Norsku je, že se ke knihám přistupuje v první řadě jako ke kulturnímu statku a až ve druhém jako ke zboží.
2. Transparentnost. Veškerá data jsou v Norsku zveřejňována zdarma a pravidelně. Každá instituce zveřejňuje přehled za každý rok, trh je díky tomu přehledný a čitelný. Naproti tomu data, která zveřejňuje NIPOS a ČSÚ jsou nedostatečná. Podrobnější data jsou zpoplatněna.
3. Státní správa se aktivně zapojuje do knižního odvětví, vstoupí do dialogu se zapojenými subjekty a v prvních krocích zvolí participativní metodu tvorby kulturní politiky³¹.
4. Norsko preferuje přenesení části rozhodovacího procesu do profesní oblasti – jak je uvedeno výše, silnou pozici mají jednotlivé asociace. Je otázkou, zda je toto řešení pro ČR v současné situaci vhodné, ale minimálně by měla státní správa být v úzkém kontaktu s profesionály. Je také otázkou, zda by přenesením některých rozhodovacích pravomocí nevzniklo prostředí, které by nebylo tolik závislé na výsledku voleb a nebyla zajištěna větší stabilita knižního sektoru.
5. Zavedení pevné ceny knih. Řešení, které prokazatelně podporuje bibliodiverzitu a rovné konkurenční prostředí.
6. Snížení DPH knih na nulu.
7. Restrukturalizace subvencí. V Norsku je běžné získávat dlouhodobější podpory. Například autoři beletrie mohou získat tří až pětileté stipendium, které je vypláceno každý měsíc. Zajištění

³⁰ O všech dostupných podporách nejen v Norsku vznikla na jaře 2022 přehledná diplomová práce Mgr. Petry Kubátové. K dispozici zde: https://is.muni.cz/auth/th/vskcx/Kubatova_DP_final.pdf

³¹ Více viz kniha Hledání rovnováhy: 21 strategických dilemat v kulturní politice (Matarasso, Landry, 2015)

stabilního prostředí pro umělce je letitým dluhem vůči umělecké sféře. Tento dluh by měl být splacen do roku 2025, kdy podle současné kulturní politiky má být přijat tzv. status umělce. Jestli to ovšem zajistí tolik potřebnou stabilitu pro tvůrce, je zatím otázkou.

8. Norsko nepodporuje vydání knih jako takové, ale zajišťuje nakladatelům stabilitu odkupem knih do knihoven. Jde o unikátní systém, kdy kniha v redakčním procesu projde výběrovým řízením (pro fikci a non-fikci jsou jiná pravidla, dle vyjádření nakladatelů pro fikci jednodušší), a pokud titul projde, stát automaticky odkoupí určitou část nákladu (vyšší stovky kusů), čímž má nakladatel zajištěn odbyt, ví to v dostatečném předstihu a může tak lépe plánovat náklad, knihy pak jdou do veřejných knihoven a je tím podpořena i diverzita a čtenářství. Norští nakladatelé uváděli, že ročně jde o stovky až tisíce titulů. Dle jejich vyjádření se to týká značné části produkce, nikoli jen úzké části.
9. Změna exportní politiky. V současné době jsou pravomoci Českého literárního centra omezené a nemůže (ani vzhledem ke svému rozpočtu) plně a dobře zastávat svou funkci. Je nezbytné vypracovat strategii na základě dobře nastavené kulturní politiky, ČLC osamostatnit a zajistit jeho udržitelné a stabilní fungování.

Výše uvedené změny mohou být provedeny pouze v případě, že se změní celkový přístup k literatuře a kultuře obecně. Klíčovými slovy, která v Norsku opakovaně zaznívala byla: kontinuita, transparentnost a podpora diverzity. Ani jedno ze slov není ústředním tématem současné kulturní politiky. Nezbyvá než začít odsud.

Rakousko

Pro Rakousko jsme se rozhodli jednak vzhledem k podobné kulturní a geografické pozici a jednak vzhledem k jejich aktivní práci na tzv. férovém oceňování a statusu umělce, což jsou aktivity, které tam právě probíhají.

Fond sociálního zajištění pro umělce (Künstlersozialversicherungsfonds)

1. Obecné informace

Podporu zajišťuje Künstlersozialversicherungsfonds (KSVF) – tedy Fond sociálního zajištění pro umělce, jeho webová stránka se nachází zde: <https://www.ksvf.at/>

Künstlersozialversicherungsfonds zajišťuje pro umělce různé druhy úlev, podpor i výpomocí v krizových případech (jakou je třeba v případě hudebníka ukradený hudební nástroj; v případech, ve kterých umělec doloží, že se jedná o krizovou situaci, se pak výše běžné podpory (jinak stanovená na maximální (€12,500/5 let) hranici) může ještě navyšovat.

2. Podmínky k získání podpory

Podpora umělecké činnosti je v Rakousku inkluzivní – obvykle by umělec měl být ekvivalentem českého OSVČ (freelancer), může ale dojít k výjimkám (part-time job/půlúvazek...).

Podpora se odvíjí – v hledisku čistě ekonomickém – od výše příjmů z umělecké činnosti. Ani v tomto případě ale nejsou podmínky striktní. Oficiálně sice existuje spodní i horní limit, pokud ovšem na požadovaný příjem umělec nedosáhne, může podpory dosáhnout i jiným způsobem. V roce 2022 by příjem umělce neměl být nižší než €5,830.20 a nesmí přesahovat €31.580,25 ročně.

3. **Postup v případě, že podmínky nejsou splněny**

V případě, že příjem umělce z umělecké činnosti je nižší než €5,830.20/rok (částka se rok od roku mírně zvedá / zde je také nutné mít na paměti, že honoráře za uměleckou činnost jsou v Rakousku výrazně vyšší než v ČR), může umělec nárokovat podporu i jinými způsoby – například dokladem o své kontinuální umělecké aktivitě, anebo také dokladem o ocenění za uměleckou činnost, případně dokladem o získání jiných grantů či podpor, např. stipendijní pobyty v zahraničí. K příjmům za uměleckou činnost lze dále započítat také činnost lektorskou – např. pořádá-li umělec či umělkyně kurzy, které jsou s jeho či jejím uměleckým oborem spojeny (v případě literátů a literátek jde třeba o kurzy tvůrčího psaní).

4. **„Bonusové roky“**

Bonusové roky: Pokud je umělcův příjem z umělecké činnosti stále nižší než €5,830.20/rok i po započtení přidružených aktivit, lze využít tzv. bonusových roků. Prvních pět let lze totiž podpory využívat i bez dosažení zmíněných příjmů. Toto je výhoda především pro literáty, kteří nemají zakázky, a jejich příjmy jsou tudíž ještě nárazovější než v případě dalších profesí. Osoby, které na daný příjem nedosáhnou (což je např. u začínajících básníků či prozaiků celkem obvyklé), tak mohou určitých podpor využívat pod podmínkou, že doloží své umělecké aktivity (jimi jsou v případě spisovatelů třeba časopisecké publikace anebo autorská čtení – ta v začátku umělecké dráhy nemusí být příliš honorovaná a nemusí dosáhnout požadované výše, skutečnost, že je o autora či autorku zájem nicméně dokládá, že má smysl jeho či její tvorbu podporovat).

5. **Covid podpora**

Covid podpora pro umělce fungovala od března 2020 do června 2022. Jednalo se tedy o kontinuální podporu, která zohledňovala i skutečnost, že se kulturní život po zrušení uzávěr nerozběhl okamžitě. Díky tomu měly osoby působící v umělecké sféře možnost zažádat o podporu také v roce 2022.

Oproti Covid podpoře vypsané v České republice neměla ta rakouská spodní limit pro příjmy z umělecké činnosti (v ČR se v prvním kole jednalo o 60 000 Kč, na což např. spisovatelé do velké

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

míry nemohli dosáhnout). Žádost o podporu ale byla zastropovaná horní hranicí – pokud umělcovy roční příjmy za uměleckou činnost přesahovaly konkrétní limit (€30,930.90 v roce 2021, €31,580.25 v roce 2022), zanikl mu na podporu nárok. V ČR naopak neexistuje horní hranice pro podporu.

Žadatel či žadatelka dokládal(a) umělecké CV, portfolio a informace o událostech, které byly kvůli pandemii zrušeny, což způsobovalo výpadky příjmů (v případě básníků a prozaiků by se tak jednalo např. o autorská čtení).

První fáze podpory začala v roce 2020 – tehdy se jednalo o jednorázovou podporu ve výši €1000. Ta z důvodu rostoucích životních nákladů a zhoršující se situace následně narostla v druhé fázi. Druhá fáze: od prosince 2020 do června 2021 se tak žádalo o podporu €3500, přičemž žadatelům z předchozí fáze byla částka automaticky navýšena. Třetí fáze: Od 15. ledna 2021 do 31. března 2021 a od 1. května do 30. června 2021 bylo možno získat podporu €1500, která byla v mezidobí (1. dubna) zvýšena na €3000 (umělci žádající před 1. dubnem získali automaticky navýšení o €1500). Čtvrtá fáze: Od 2. srpna 2021 do 5. prosince 2021 bylo možné žádat o €1000, částka byla 6. prosince 2021 navýšena na €1500. Pátá fáze: Jednorázová podpora od 17. ledna do 30. června 2022 ve výši €1000.

6. Konkrétní příklad

Respondent, český autor a překladatel, který trvale žije v Rakousku.

Odpověď na otázku, zda má jako autor a překladatel nárok na státní podporu (výši svých příjmů respondent neuvedl, lze ji částečně vyčíst z odpovědi):

Ano, jakožto autor a překladatel mám úlevu na sociálním pojištění od KSVF (Künstlersozialversicherungsfonds). Výše podpory je cca. €1600 ročně (cca. €400 za kvartál). Pokrývá to minimální částku pojištění (když člověk nevydělává skoro nic).

Vysoké a nebyrokratické byly podpory pro umělce během pandemie.

Byly to pro mě:

Lockdownkompensation (SVS, tj. pojišťovna) / za rok 2021 celkem: €2000

Überbrückungsfinanzierung (SVS) / za rok 2021 celkem: €6000

Zuschuss für abgesagte Veranstaltungen (Literarmechana, ekvivalent rakouské DILIA) / za rok 2021 celkem €1100.

7. Shrnutí

Rakouský systém podpory umělecké činnosti má, oproti tomu českému, výrazně inkluzivní charakter. Dikce webu <https://www.ksvf.at/> působí vstřícně, aktivně umělcům či umělkyním poskytuje nabídky na podporu, samotný web je pak srozumitelný a obsahuje všechny potřebné dokumenty – od

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

podmínek k získání podpory až po konkrétní případy, které mohou nastat (tj. řešení krizových situací). Velkou inkluzi pak můžeme vidět i v případě covid-podpory – lze si všimnout, že od roku 2020 do června roku 2022 nevznikla proluka, podpory byly v různých výších průběžně udělovány, a jejich navýšení bylo automatické i pro žadatele, kteří žádali v dřívějším termínu.

Bonusových pět let, kdy může autor využívat podpory bez doložení minimálního příjmu, je pak potřebné pro začínající umělce či umělkyně, kterým tato možnost může ulevit v počátcích jejich tvůrčí činnosti.

Francie

Francii v naší zprávě zmiňujeme především proto, že je dlouhodobě na vrcholu podpory kultury a literatury. Pevná cena knih je zde zavedena od 80. let, Francie je také jedním ze světových lídrů bibliodiverzity a inkluzivní literatury. Její kontinuální, sociálně zaměřená, kulturní politika je inspirací pro jiné země.

Podporu a zajištění slovesných umělců a umělkyně zaštiťuje ve Francii Ministerstvo kultury, **Centre National du Livre** (Národní literární centrum, které pod francouzské MK spadá), aktivně se o zlepšení pozice autora či autorky zasazuje například také SGDL, tedy **Société des gens de lettres**, Společnosti spisovatelů. Ta byla založena v roce 1838, její vznik podpořil mj. Honoré de Balzac.

Sociální zajištění a RAAP

Nároku na základní důchod či sociální zajištění garantuje umělci či umělkyni **RAAP – Régime des Artistes Auteurs Professionnels** – program pro profesionální umělecké profesionály a profesionálky. Tento program pak těmto lidem zajišťuje vedle základního důchodu ještě doplňkový důchod, který se odvíjí se od jejich činnosti.

Do RAAP spadají osoby, které si uměleckou činností vydělají alespoň 6 642 € ročně (zde je třeba dodat, že výše honorářů za uměleckou činnost je ve Francii výrazně vyšší než v ČR).

Do příjmů z umělecké činnosti se započítávají (vedle autorských práv, prodeje knih apod.) také literární ocenění, autorská čtení, účast v porotě, vedení workshopů, jakékoliv veřejné působení... Od té chvíle mají zajištění srovnatelné s tím, které mají zaměstnanci – nárok na sociální pojištění, mateřskou dovolenou, dokonce i proplacené dny nemocenské. Pokud příjem přesáhne 13 284 € ročně, jsou umělci a umělkyně (od prvního eura navíc) vnímáni jako podnikatelé/podnikatelky – tj. osoby samostatně výdělečně činné dle francouzských standardů.

Povinné důchodové připojištění získávají autoři/autorky, jejichž příjem za umělecké aktivity činil alespoň 9 225 € – výjimku tvoří RACL – Régime des auteurs et compositeurs lyriques – program pro autory textů a skladatele – jejich roční příjem postačí na 2 766,77 €.

Státní stipendia pro spisovatele a spisovatelky

Centre National du Livre vypisuje každoročně několik druhů stipendií pro autory a autorky. Cílem je zkvalitnit literaturu a posílit uměleckou diverzitu.

- 1) Stipendium pro začínající autory a autorky s jednou publikací: 5000 €.
- 2) Tvůrčí stipendium (zavedenější spisovatelky či spisovatelé se hlásí s konkrétním projektem): 8000 € – 15 000 €.
- 3) Stipendium année sabbatique (sabbatical) – 30 000 €.

V případě tvůrčího stipendia ve výši 15 000 € se počítá s tím, že se autor či autorka bude tvorbě věnovat na plný úvazek po dobu půl roku, anebo na poloviční úvazek po dobu jednoho roku. V případě année sabbatique se pak jedná o rok plného soustředění na tvorbu, anebo o dva roky ekvivalentu polovičního úvazku. O výše zmíněná stipendia lze žádat opakovaně v životě, neexistuje limit. Není pouze možné žádat v bezprostředně po sobě jdoucích letech.

Další stipendia od CNL:

Bourse Cioran – Cioranovo stipendium – ve výši 18 000 € – stipendium pro esejistiku.

Bourse de Résidence – rezidenční stipendium – pro autory či autorky, které hostí instituce na území Francie – mohou si zažádat o 1 až 3 měsíce podpory ve výši 2000 € měsíčně.

Francie nabízí i řadu dalších stipendií, která nejsou řízena státem, např. tvůrčí stipendium Giny Chenouard pro vznik básnického díla (3000 €) anebo stipendium Arcane pro původní literární tvorbu (9000 €).

Srovnání s výše uvedeným: rezidence Broumov = cca 1000 € měsíčně, covid podpora v ČR (jednorázová, CzechLit) = cca 1400 €. Tvůrčí stipendium (které nelze získat opakovaně) v ČR dosáhne maximálně 4000 €. Náklady na život ve Francii přitom už dávno nejsou o tolik výrazně vyšší než v ČR.

Hodnocení jednotlivých opatření

Na závěr této kapitoly je třeba akcentovat, že všechny výše zmíněné možnosti podpor spojuje především – jednoduchost, srozumitelnost a přístupnost. Výzvy jsou jednoduše formulované, žádosti jsou typicky jednostránkové formuláře často podáváné elektronicky, není třeba dokládat neadekvátní množství příloh. Systémy jsou prostupné a i pro „neúřední“ typy, jakými umělkyně a umělci často jsou, jsou tyto systémy srozumitelné. Zjednodušení dotačních výzev v České republice je jedním z prvních a stěžejních kroků. Mnohé výše uvedené programy také čerpají finance z evropských fondů, administrativní zátěž, kterou ale instituce následně kladou na žadatele/příjemce těchto podpor, jsou ale nesrovnatelně nižší. Jednodušší administrace by pomohla i internacionalizaci – mnozí potenciální

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

partneři typicky ze severských zemí odmítají zapojení do českých projektů, neboť se odmítají zavázat k administrativní zátěži, kterou to přinese. Bohužel to známe i z vlastní zkušenosti.

Slovensko

Slovensko jsme zařadili kvůli společné historii a geografické i jazykové blízkosti. Na Slovensku se podařilo zřídit Fond na podporu umenia, který na základě zákona č. 284/2014 Z. z. poskytuje dotace v působnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Jedná se tak vlastně o formu arts council instituce, jejíž zřízení, resp. transformaci stávajícího Státní fondu kultury, v České republice bychom uvítali.

Fond na podporu umenia

Fond zřízený samostatným zákonem každý rok vypisuje strukturu podpory zahrnující více oblastí umění, kultury a kreativních průmyslů, konkrétně divadlo, tanec, hudbu, vizuální umění, literaturu, mezioborové aktivity, tradiční kulturu, kulturně-osvětovou činnost, knihovny, muzea a galerie. Struktura podpory vychází z priorit Ministerstva kultury SR pro daný rok, kromě stabilních programů může akcentovat aktuální témata (např. výročí či konkrétní problém). Pro rok 2023 tak například vyzdvihli téma výročí vzniku samostatné Slovenské republiky nebo inovativní formy práce s náctiletými se zaměřením na rozvoj kritického myšlení. Pod kapitolu „Literatura“ jsou zahrnuty všechny výzvy, které se oboru týkají. Vedle tvůrčích stipendií na vznik původních i překladových děl, dotací na vydávání periodických i neperiodických publikací, podpory literárních akcí, je zde veden i program mobility. Literatury zasahuje i do další kapitoly – Mezioborové projekty, kam je pro svou náročnost a mezioborovost řazen i komiks. Výzvy pro jednotlivé umělecké obory reflektují oborová specifika jednotlivých druhů umění a kreativních průmyslů. Jednoznačnou výhodou sjednocení všech podpor pod jednu instituci je přehlednost systému a sjednocení pravidel pro jednotlivé výzvy.

Podle dostupné výroční zprávy fond v roce 2021 přidělil žadatelům v oblasti literatury částku přes 1 743 000 EUR (dotace a stipendia v programu literatury a podpora v programu výzkum a vzdělávání).

Stipendia na tvorbu a překlad

O tvůrčí stipendia lze žádat ve třech oblastech: 1) tvorba umělecké literatury pro děti a mládež; 2) tvorba původní slovenské umělecké literatury; 3) tvorba překladů umělecké literatury.

Žadatel – fyzická osoba – smí podat jednomu kalendářnímu roce jednu žádost.

Každá oblast je pak rozdělena do dvou skupin – jedna je určena pro etablované autory, respektive překladatele, druhá je určena pro začínající umělce nebo takové umělce, kteří se snaží o návrat k tvorbě například po mateřské dovolené.

Stipendium lze žádat na 2–12 měsíců a jeho výše je součinem měsíců a **měsíční výšky průměrné mzdy** ve Slovenské republice.

Dotace na vydání

Analogicky ke stipendíím jsou postaveny výzvy na podporu vydání publikací, tedy v oborech:

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

1) tvorba umělecké literatury pro děti a mládež; 2) tvorba původní slovenské umělecké literatury; 3) tvorba překladů umělecké literatury.

Nakladatelé mohou podat jednu žádost v každém podprogramu, minimální výše podpory činí 2000 EUR, maximální 65000 EUR, přičemž nakladatel má povinnost spolufinancování ve výši 5 % z rozpočtu.

Projekt může, ale nemusí skončit v roce, na který je žádost udělena.

Literární přehlídky, festivaly, soutěže; mobilita

Literární festivaly, přehlídky, výstavy v oblasti literatury nebo literární soutěže mohou být podpořeny částkou 2000–60000 EUR, přičemž povinné spolufinancování žadatele činí 10 % z rozpočtu projektu. Podpora mezinárodní spolupráce a projekty mobility (networking, pořádání akcí na Slovensku i výjezdy slovenských autorů a autorek do zahraničí) jsou udělovány opět jako stipendium pro autory (1000–5000 EUR bez nutnosti spolufinancování) či jako dotace pro právnické osoby (1000–60000 EUR se spolufinancováním ve výši 5 % z rozpočtu projektu).

Mezioborové aktivity

Samostatnou kapitolou struktury podpory Fondu na podporu umenia jsou mezioborové aktivity, definované jako iniciativy, v nichž interaguje více druhů profesionálního umění. Sem jsou zahrnuta multimediální díla, z hlediska literatury je tato kategorie zajímavá, protože je sem pro svou náročnost a mezioborovost řazen také komis s možností získání dotace ve výši 1500–60000 EUR a spolufinancováním ve výši 5 % z rozpočtu projektu.

Podprogram této kapitoly tvoří také Tvorba, vydávání a šíření audioknih.

Výzkum a vzdělávání

Fond vypisuje i podporu v oblasti výzkumu a vzdělávání, samostatně pro obor literatury. Jednotlivé okruhy zahrnují reflexi literatury (program určený pro literární kritiku, opět pro renomované i začínající tvůrce), výzkum, publikační a překladatelská činnost (program vydávání původní odborné literatury v oblastech literární teorie, dějin literatury a překlady odborné literatury, opět pro renomované i začínající tvůrce), odborné vzdělávací aktivity (podpora workshopů nebo projektů v oblasti managementu literatury a vzdělávání profesionálů v knižním provozu, podpora konferencí, symposií apod.) a kulturně-vzdělávací aktivity pro děti, mládež a dospělé (podpora je určena na vzdělávání zejména dětí a mládeže, workshopy zaměřené na výchovu mladého publika k literatuře, ale také na budování, kultivování a získávání nového publika v oblasti literatury a knižní kultury). Dotace se i zde v jednotlivých podprogramech poskytují ve výši 1500–60000 EUR na projekt.

Férové odměňování

Z (nejen) osobní zkušenosti je třeba podotknout, že akce, které jsou (a v literatuře je jich skutečně drtivá většina) podpořeny Státním fondem na podporu umenia, mají stabilní a férové odměňování, které dalece přesahuje standardy v České republice. Honoráře jsou 100 EUR/akce, plus ubytování v hotelu a proplacení cesty. Můžeme na základě našich zkušeností říct, že nezáleží, zda pozvání přijde

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz

z Bratislavy nebo Košic. Odměna je vždy taková a není potřeba o ni žádat, je to automatické. Naproti tomu u nás nemáme žádný systém férového odměňování, žádné minimální sazby nastaveny institucionálně nejsou a když se před několika lety snažila Jednota překladatelů a tlumočnicků nastavit jednotné sazby na překlady, dostali pokutu od Antimonopolního úřadu. Výše českých honorářů pro srovnání ve výzkumu Asociace spisovatelů.

Shrnutí

Sjednocení podpory pod jednu instituci působí velmi transparentně a vstřícně, z našeho pohledu více zohledňuje realitu literárního provozu. Výše tvůrčích stipendií, která reflektuje průměrnou mzdu, jednoznačně umožňuje tvůrcům Všichni kulturní aktéři mají jasně vymezené podmínky žádostí, včetně možné výše podpory. Systém spolufinancování projektu se také jeví vhodnějším, než v České republice nastavená „dotace na ztrátu“. Vyčlenění dotací pod samostatnou organizaci také umožňuje dokončit a vyúčtovat projekty později, než je rok udělení dotace.

Webové stránky Fondu na podporu umenia (www.fpu.sk) jsou přehledné a všem žadatelům poskytují rychlý přístup ke všem potřebným dokumentům a informacím. Na webu je rovněž veřejně dohledatelný seznam všech projektů včetně jejich hodnocení. Nejen žadatelé, ale i veřejnost tak má přístup k informacím, včetně hodnocení projektu odbornou komisí. Neúspěšní žadatelé tak získávají cennou zpětnou vazbu.

Závěr

Závěrem naší zprávy je třeba zmínit několik věcí. V první řadě je zřejmé, že klíčovými přístupy ke zlepšení situace obecně, ale i u statusu umělce a umělkyně, jsou kontinuita a (administrativní) přístupnost a srozumitelnost.

Ve výzkumu malých nakladatelů jsme se zaměřili především na ekonomické a produkční aspekty jejich fungování. Z výzkumu prokazatelně vyplynulo, že malí, resp. nezávislí nakladatelé, jsou i u nás specifickou skupinou knižního trhu, která z principu nemůže podléhat výhradně tržním mechanismům, neboť – jak vyšlo z výzkumu – orientace na zisk není hlavní motivací k jejich fungování. V drtivé většině je hlavní motivací bibliodiverzní chování, tedy publikování rozmanitých titulů, a to je třeba pěstovat a ochraňovat.

Grantové tituly je nezbytné revidovat z několika hledisek – jednak je nezbytné přerámovat uvažování o tom, co a jak má dotační podpora splňovat. Přikláníme se k pojetí, které převládá v zahraničí – tedy orientaci na udržitelnost, kontinuitu a soustavnou činnost, je možné se inspirovat konceptem nerůstu. Naopak nefunkčně hodnotíme pojetí dotační podpory výhradně jako zaměření se na projekt a jeho výsledky. Dále je nezbytné redefinovat kritéria hodnocení, způsobilé výdaje a systém „do výše ztrát“. Vyjadřujeme se i ke stipendiím na základě zákona č. 203 Sb., k programu Česká knihovna a Českému literárnímu centru, jakožto aktivnímu aktérovi v přerozdělování podpůrných prostředků.

Příklady ze zahraničí, které uvádíme, mají sloužit jako inspirace a možnost využít již fungujících systémů. Zaměřili jsme na země, jejichž kulturní politiku a dotační systémy sledujeme dlouhodobě a považujeme je jednak za komparabilní a jednak za skutečně fungující a smysluplné.

Za nás je zásadní do diskuse nejen o statusu umělce a umělkyně přizvat experty a experty, kteří se zabývají kreativními průmysly, kulturními politikami a znají dané kulturní odvětví. Bez jejich expertizy není možné jakýkoli systém přiblížit realitě (jak se ukázalo naposledy na stipendiích v rámci NPO).

Domníváme se, že výzva, v jejímž rámci jsme realizovali tento výzkum, byla skvělým začátkem podobné spolupráce a je navýsost nutné v takových aktivitách pokračovat.

Bibliografie

CATTON, Eleanor. Eleanor Catton on Literature and Elitism. *Metro* [online]. 9. 12. 2013 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.metromag.co.nz/arts/arts-books/eleanor-catton-on-literature-and-elitism>

HAWTHORNE, Susan. *Bibliodiverzita: Manifest nezávislé nakladatelky*. Praha: wo-men, 2018. ISBN 978-80-905239-9

LANDRY, Charles; François MATARRASO. *Hledání rovnováhy: 21 strategických dilemat v kulturní politice*. 1. Brno: Barrister & Principal, 2015. ISBN 978-80-7485-047-9.

NÁVRATOVÁ, Jana; Eva ŽÁKOVÁ. *Status umělce a umělkyně* [online]. 2022, 1. 9. 2022 [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: <https://www.kreativnicesko.cz/clanky/status-umelce-a-umelkyne>

NYLUND HAGEN, Anja. *Consequences of the Covid-19 pandemic for the cultural sector in Norway* [online]. 23. 9. 2022 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=eXsn6_gP7A&t=487s

PETROVÁ, Pavla; SOPROVÁ, Jana. Pavla Petrová: Věřím, že naše kultura dokáže přežít. *Divadelní noviny* [online]. Divadelní noviny, 31. 3. 2020 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.divadelni-noviny.cz/pavla-petrova-verim-ze-nase-kultura-dokaze-prezit>

REMEŠOVÁ, Anna. Status umělce a umělkyně se sám nenapíše. *Artalk* [online]. Artalk.cz, 2022, 17. 10. 2022 [cit. 2022-11-22]. ISSN 1805-6989. Dostupné z: <https://artalk.cz/2022/10/17/status-umelce-a-umelkyne-se-sam-nenapise/>

Stát stále nechápe, jak umělci pracují. Potřebují důstojné podmínky, říká divadelní tvůrce. *ČRo Vltava* [online]. 31. 10. 2022 [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/stat-stale-nechape-jak-umelci-pracuji-potrebuji-dustojne-podminky-rika-divadelni-8859012>

Výpočet expertů: Minimální důstojná mzda činí 33.909 Kč, v Praze 39.974 Kč [online]. Praha: ČTK, 2022, 28. 4. 2022 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/vypocet-expertu-minimalni-dustojna-mzda-cini-33-909-kc-v-praze-pak-39-974-kc/2198612>

Zpráva o českém knižním trhu 2019/2020, 2020. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů. ISBN 978-80-907020-6-6.

Zpráva o českém knižním trhu 2020/2021, 2022. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů. ISBN 978-80-907020-9-7.

Asociace malých nakladatelů a knihkupců, z. s., info@amanak.cz